

Samen onder één dak

Jubileumboek van de
Adventskerkgemeente te Zoetermeer

Samen onder één dak

Samen onder één dak

Jubileumboek van de
Adventskerkgemeente te Zoetermeer

Ronald Grootveld
Botine Koopmans

Verantwoording: De foto's zijn afkomstig uit het archief van de Vereniging van vrijzinnige hervormden te Zoetermeer en de collectie van het Historisch genootschap Oud Soetermeer, behalve:

3: Hoogheemraadschap van Rijnland

6: Gemeentearchief Amsterdam

7, 8: Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

12: KLM Aerocarto

14: Fam. Van Hamersvelt-Schans, Zoetermeer

15: P.E. Glijnis, Capelle a/d IJssel

19, 24-29: D. Valentijn, Den Haag

Dank zijn de auteurs verschuldigd aan de Interviewgroep "Sprekend Verleden" van het Historisch Genootschap Oud Soetermeer voor het bijeenbrengen van vele gegevens.

Uitgave: Samenwerkingsverband van vrijzinnige hervormden, doopsgezinden, remonstranten e.a., Zoetermeer

Vormgeving en redactionele ondersteuning:
Bouke Tuinstra

Druk: Ridderprint Offset, Ridderkerk

Samen onder één dak: Jubileumboek van de Adventskerkgemeente te Zoetermeer / Ronald Grootveld, Botine Koopmans. – Ill. – Zoetermeer: Samenwerkingsverband van vrijzinnige hervormden, doopsgezinden, remonstranten e.a., 1995. – Met lit. opg.

Inhoudsopgave

Inleiding 7

De remonstrantse gemeente te Zegwaart-Zoetermeer 9

De gebouwen van de remonstrantse gemeente 27

De Vereniging van vrijzinnige hervormden 41

De Adventskerk 57

Lijst van predikanten en voorgangers 69

Literatuur en bronnen 71

Inleiding

ENKELE jubilea waren de directe aanleiding tot de uitgave van dit boek in samenwerking met het Historisch genootschap Oud Soetermeer. Vanouds is het een goed gebruik om vierdagen ook inderdaad te vieren. De Remonstrantse Broederschap kan inmiddels bogen op een 375-jarig bestaan, hetgeen met zeer velen dankbaar en luisterrijk is gevierd in Wageningen in 1994. Ook in Zoetermeer staan de remonstranten reeds vele eeuwen pal voor hun geloof. Tot 1866 was hier een voorganger van de huidige gemeente gevestigd. Een volgende in deze rij is de Vereniging van vrijzinnige hervormden te Zoetermeer, die in 1994 haar 80-jarig jubileum mocht vieren. Het is een traditie dat deze vereniging bij een jubileum een beker of wandbordje liet vervaardigen, waarop toepasselijke teksten waren vermeld. Zo stond er bij het zilveren jubileum: "Waar de Geest des Heeren is, daar is vrijheid" en op de bordjes ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan was gepenseeld het woord van Jezus: "Volgt Mij". Als opdracht voor de toekomst was het motto bij het gouden jubileum "Gij zult Mijn getuigen zijn". Deze keer is niet gekozen voor een bordje maar voor dit boek, dat ons de gelegenheid biedt ruime aandacht te besteden aan het 25-jarig bestaan van het Samenwerkingsverband van de Vereniging van vrijzinnige hervormden met de doopsgezinde gemeente, de remonstrantse gemeente (beide te Zoetermeer) alsmede met alle anderen die zonder binding met bovengenoemde kerken toch het evangelie van Jezus Christus aanvaardden als richtsnoer voor hun leven. Ook nu is er een motto: "God die ons roept, is getrouw" (I Tesselonicenzen 5:24). Het is de zin waarmee de onvergetelijke Rotterdamse predikant en voordrachtskunstenaar ds. G. Westmijse zijn diensten altijd begon, daarmee de zin van ons bestaan onderstrendend.

Wij zijn mevrouw Botine Koopmans en de heer Ronald Grootveld buitengewoon erkentelijk dat zij dit boek hebben willen schrijven. Onze dank gaat ook uit naar allen die op enigerlei wijze hun medewerking hieraan hebben verleend. Dit werk moge nogmaals duidelijk maken dat het heden wortelt in het verleden, dat het soms daarmee worstelt en waarom sommige dingen zijn zoals ze zijn. Hiermee is dan opnieuw een bijdrage geleverd aan de kennis van het oude Zoetermeer.

K.P. Janse, voorzitter van de Adventskerkgemeente

De remonstrantse gemeente te Zegwaart–Zoetermeer

TIJDENS het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) leidt een hooglopend geschil tussen twee Leidse hoogleraren, Jacobus Arminius en Franciscus Gomarus, bijna tot een burgeroorlog in de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden. Het conflict spitst zich toe op de voorbestemming of predestinatie. Gomarus, precies, is de mening toegedaan dat God reeds bij de schepping heeft voorbeschikt welke mensen het "ware geloof" zullen hebben en dus het eeuwige leven zullen verwerven. Arminius, rekkelijk, is er van overtuigd dat de mens een eigen verantwoordelijkheid heeft en zich dus kan openstellen voor het geloof, oftewel: God verkiest op die manier mensen die geloven. De steile denkbeelden van Gomarus vinden aanhang bij de behoudende calvinisten maar de lossere gedachten van Arminius worden door een groot deel van de bevolking gedeeld. Belangrijk is dat zich hieronder vele predikanten bevinden, die daardoor hun kerkgangers beïnvloeden. De Gomaristen treden streng op tegen de van de officiële leer afwijkende Arminianen en als gevolg daarvan stelt de Arminiaanse predikant van de stadhouder, Johannes Uytenbogaert, in 1610 samen met een aantal anderen een verzoekschrift of Remonstrantie op, waarin zij om bescherming vragen en tevens aandringen op het houden van een nationale kerkelijke synode om de geschillen te beslechten. De Gomaristen reageren met een Contra-remonstrantie en de tegenstellingen verscherpen zich. In veel plaatsen in de provincies Holland en Utrecht staan predikanten die de rekkelijke remonstrantse gedachten zijn toegedaan. De contraremonstranten voelen zich niet meer thuis in die kerken en vormen eigen "dolerende" of klagende kerkgemeenschappen. De landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt tracht de vrede te bewaren en een kerkscheuring te voorkomen door tolerant op te treden tegen de remonstranten. Stadhouder Prins Maurits gaat echter in 1617 openlijk ter kerke bij de contraremonstranten. De Staten van Holland nemen op initiatief van Van Oldenbarnevelt vervolgens het besluit dat de steden in dit gewest zelf waardgelders of huursoldaten mogen aannemen om de orde en rust te handhaven. Utrecht neemt

't Lijk van den Eerw. P. VAN DEN BOSCH mishandeld.

Afbeelding 1. Gravure uit 1798 waarop de schending van het lijk van ds. Pieter van den Bosch in 1787 is weergegeven.

eenzelfde besluit. Hierop grijpt de stadhouder in: door het aanstellen van waardgelders wordt immers zijn positie als bevelhebber van het leger aangetast. Hij krijgt de gewesten zover dat ze instemmen met een nationale synode en Van Oldenbarnevelt wordt gearresteerd en later onthoofd. De synode, die op 13 november 1618 in Dordrecht begint, bestaat voornamelijk uit contraremonstrantse predikanten en al spoedig is duidelijk dat de remonstranten het onderspit zullen delven. Ongeveer 200 remonstrantse predikanten dienen een akte van stilstand te ondertekenen, waarin zij beloven hun ambt neer te leggen. Velen ondertekenen de akte maar een deel van hen trekt naar Antwerpen waar op 30 september 1619 op initiatief van Johannes Uytenbogaert de Remonstrantse Sociëteit of Broederschap wordt opgericht. Pas na de dood van Prins Maurits, die in 1625 wordt opgevolgd door zijn rekkelijke broer Frederik Hendrik, kunnen de remonstranten zich weer wat vrijer bewegen. Zij worden evenals andere kerkgenootschappen naast de officiële Nederduits Gereformeerde kerk getolereerd, hetgeen zich uit in de bouw van schuilkerken en in 1634 zelfs in de opening van een remonstrants seminarium ter opleiding van predikanten te Amsterdam.

De eerste remonstranten in Zoetermeer

Reeds bij de aanvang van de twisten tussen de rekkelijken en de preciezen blijkt de Zoetermeerse kerkelijke gemeente de remonstrantse gedachte te zijn toegedaan. Ds. Petrus Paludanus, beroepen in 1604, werd in 1614 gedwongen te vertrekken, althans, hij treedt op als vertegenwoordiger van de dolerende kerken van Zoetermeer, Hazerswoude en Benthuizen en heeft dus geen vaste predikplaats meer. De Zoetermeeders beroepen Hendrik Georgy Blijvenburgh, die op 5 januari 1615 zijn intrede doet. De aanhangers van de precieze leer moeten zich behelpen met kerkdiensten in schuren en dergelijke. Op 14 oktober 1618 stelt de Zoetermeerse kerkeraad een "Clare ende eenvoudige bekentnisse" op aangaande diverse geloofszaken, verwoord in 42 artikelen. Deze verklaring wordt in druk uitgegeven. Wat de predestinatie betreft huldigt het college het rekkelijke beginsel dat het eeuwige leven is voorbehouden aan de ware gelovigen en dat het geloof aan eenieder gegeven kan worden: "Godt wil dan waerlijck dat alle menschen salich worden".

De synode van Leiden gooit echter roet in het eten want na het opstellen (door de nationale synode) van de later zo genoemde Dordtse leerregels wordt ds. Blijvenburgh in de zomer van 1619 ondervraagd over zijn houding. De uitgegeven belijdenis wordt een "recht chaos" genoemd maar hij blijft vasthouden aan zijn remonstrantse overtuiging.

Op aandrang van zijn vader, die blijkbaar ook bij de synode aanwezig is, krijgt hij nog enige bedenktijd maar hij blijft weigeren de Dordtse regels te onderschrijven. Er rest geen andere mogelijkheid dan het tekenen van de akte van stilstand, waarmee ds. Blijvenburgh uit zijn ambt wordt ontzet.

De contraremonstranten hebben in Zegwaart inmiddels de touwtjes weer in handen en de in 1617 beroepen predikant Johannes Georgy preekt vanaf november 1618 weer vast in de Zegwaartse gereformeerde kerk. Uiteraard waren de geschillen hiermee niet eensklaps beslecht; de godsdienstoefeningen worden nog herhaaldelijk verstoord door ruimoerige remonstranten, die met een ketting tegen een windscherm slaan en zo de predikant beletten te spreken. Ook vindt de dominee eenmaal een menselijk bot op de preekstoel en op de woensdag na Pasen 1619 wordt hij verrast door het "uitspoegsel bij een dronckaert uytgeworpen" op de kansel. Ondanks de stank wil hij geen ophef maken en voltrekt zijn dienst wijdbeens staande om de "vuylicheydt" te mijden. Nog in 1628 voelen de kerkgangers zich bedreigd door remonstranten, die na de dood van Prins Maurits zekerder van hun zaak zijn. Na die tijd verminderen de stekeligheden maar in 1651 speelt nog een vervelende kwestie: alle doden, van welke gezindte dan ook, werden in Zegwaart-Zoetermeer in of bij de (gereformeerde) kerk begraven. De remonstranten hadden blijkbaar de gewoonte om hun doden op zondag te begraven, hetgeen leidde tot stankoverlast onder de preek door het openstaan van de graven. Ook verstoorde het klokgelui de godsdienstoefening. Een klacht hierover bracht enige verbetering in de zaak.

Hoe is het intussen de remonstranten vergaan? Volgens de formulering in hun eigen notulenboek zijn zij in 1619 door de synode van Dordrecht en de "onchristelijke proceduuren daar op gevolgt" van een predikant ontbloot. In de beginjaren verbinden zij zich met geestverwanten te Bleiswijk en Zevenhuizen en komen bijeen bij nacht en ontij, vooral in een oud huis aan de Landscheiding met Bleiswijk. Vermeld wordt dat de baljuw van Rijnland de arme gelovigen voor zijn toestemming zware boeten had afgeperst. De bijeenkomsten worden al spoedig geleid door ds. Paschier de Fijne. Deze predikant bezorgt zich de bijnaam "het ijsvogeltje" vanwege zijn gewoonte om zich bij ijs per schaats naar zijn gemeente te begeven. Andere predikanten volgen en na de dood van Prins Maurits kan men ook overdag bijeenkomen, dan voornamelijk in het scheepstimmerhuis van Cornelis Kruyning aan Den Hoorn te Zegwaart. In 1635 zijn de gemoederen inmiddels zodanig bedaard dat men een huis in de Dorpsstraat te

Afbeelding 2. In 1993 legde de Archeologische Werkgroep Zoetermeer o.a. de fundamenten van de remonstrantse kerk en pastorie in de Dorpsstraat bloot.

Zegwaart kan aankopen als woonhuis voor de predikant en als kerkplaats. De eerste vaste dominee is Jacobus Batelier, die van 1633-1635 dienst doet in Zegwaart-Zoetermeer. Zijn opvolger Walich Maartensz overlijdt hier in 1641. Van hem is een grafscript bewaard gebleven:

*“Hier rust de schrale romp,
van hem die als een licht,
met leven en met leer,
een ieder heeft gesticht”*

De predikanten na hem blijven hier maar enkele jaren totdat Henricus Vreeburg in november 1653 zijn intrede doet: hij vertrekt pas na veertien jaar, in 1667.

Organisatie en groei van de gemeente

De zeventiende eeuw is ook voor de remonstranten in Zegwaart-Zoetermeer een gouden eeuw: de kerkruimte wordt in verband met de groei van het aantal kerkgangers uitgebreid en financieel kan de gemeente zich goed bedruipen. Ze is in staat om haar eigen predikant te betalen en kan zelfs herhaaldelijk bijdragen aan de kas van de Remonstrantse Broederschap. Omgekeerd is het zo dat de Broederschap bijspringt en zelfs jaarlijks tekorten aanvult als dat nodig is.

De remonstrantse gemeente wordt bestuurd door een kerkeraad, bestaande uit twee of drie ouderlingen en twee of drie diakenen. Jaarlijks treden twee of drie leden af en de mannelijke kerkleden verkiezen vervolgens op 1 januari nieuwe “opzienders”. De predikant is voorzitter en tevens scribe of secretaris. Bij belangrijke zaken wordt de kerkeraad uitgebreid met oud-opzieners. De administratie wordt gevoerd door één van de diakenen, een taak die jaarlijks rouleert. Dankzij hun jaarrekeningen, die vanaf 1640 bewaard zijn gebleven, krijgen we een beeld van wat er zoal omgaat in de gemeente. Men beschikt over een voorlezer en -zanger, voor wie in 1662 een in Spaans leer gebonden psalmboek wordt aangeschaft. De piraterij op de Middellandse zee blijkt uit de veelvuldige giften voor het vrijkopen van slaven bij de Turken. Met enige regelmaat (in 1744 nog) komen uitgaven voor met betrekking tot het plaatsen en weer afbreken van een in de kerk geplaatste galerij ter gelegenheid van de herdenking van het ontzet van Leiden. De Zoetermeerse armen varen wel bij de gunstige financiële positie van de kerk: in 1651 worden bijvoorbeeld “maegere Jaep, het vROUTgen aen ‘t verlaet en Jan Jansz stoelematter” bedeed in

geld of goederen. Ook komt het voor dat de huishuur voor armlastigen wordt voldaan. Dirck Parredon krijgt in 1661 wel een heel praktische vorm van ondersteuning: voor hem worden een stok en een baggernet gekocht om turf te kunnen baggeren. Enkele jaren later vergoeden de diakenen uitgaven voor hemden, een slaaplaken, kaas en ook doodschulden. Dankzij de ruime hoeveelheid geld in kas kan de kerk in 1665 een stuk land aan de Rijndijk in Hazerswoude kopen, dat na jarenlange huuropbrengsten pas in 1803 weer verkocht zal worden. Ook bezit de gemeente in de zeventiende eeuw reeds land in de Zoetermeerse Meerpolder en in Berkel. Het resterende overschietende geld wordt telkens belegd in obligaties. De predikant ontvangt jaarlijks 500 gulden, aangevuld met kindergeld. Voor ds. Vreeburg bedraagt het kindergeld 150 gulden per jaar voor zes kinderen! Naast deze inkomsten beschikt hij over vrije inwoning, brandstof en een tuin met vruchtbomen. In 1670 wordt zelfs een wijngaard(je) genoemd. De welvaart van de kerkelijke bevolking komt wel duidelijk tot uiting in het serviesgoed voor het Heilig Avondmaal. De erfgenamen van Ariaentje Pieters Schooten schenken de kerk in 1668 een zilveren broodschotel. Het zal geen toeval zijn dat enige tijd later een tinnen schotel aan de predikant wordt overgedaan voor 3 gulden.

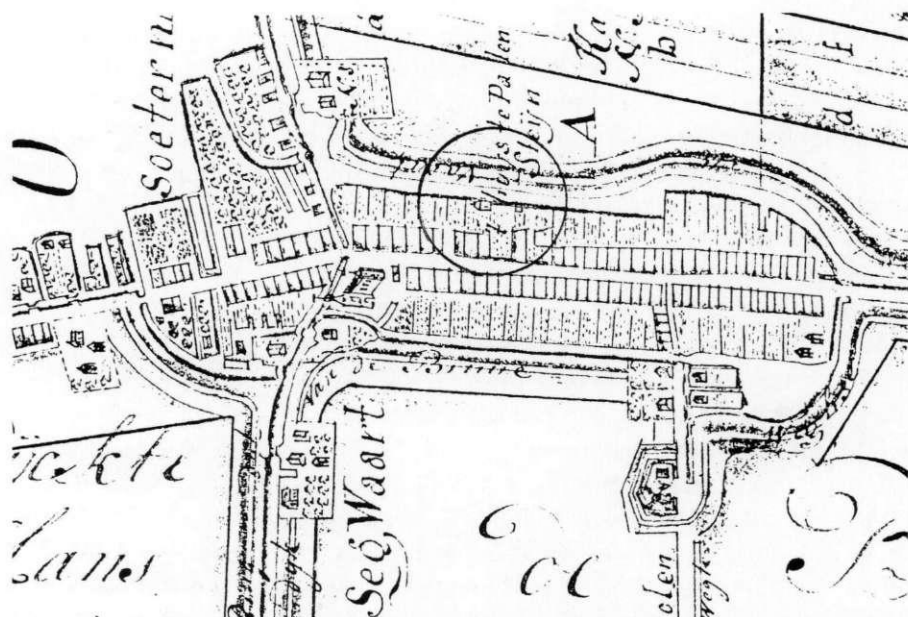
Het hoogtepunt van haar bloei bereikt de kerk in de jaren 1670-1690. De collecte van 1675 is de hoogste van alle plattelandsgemeenten en in 1681 wordt het kerkgebouw uitgebreid. In 1688 wordt dit vermeld als één van de grootste in het land, naast die van plaatsen als Gouda, Leiden en Delft. Ds. Salomon Borremans, die hier in 1680 intrede doet, zal de laatste predikant zijn van die grote en rijke gemeente. Na zijn vertrek treedt een sterke achteruitgang op.

Teruggang in de achttiende eeuw

Ds. Borremans, voorzitter van een kerkeraad van zes personen en zieleherder over ongeveer 230 lidmaten, vraagt in 1714 emeritaat aan vanwege "onpasselijkheid" en zijn slechte geheugen. De Remonstrantse Sociëteit benoemt echter een hulppredikant die nog een jaar de helft van de preekdiensten waarneemt en bovendien het huisbezoek op de buitenwegen op zich neemt. De kerkleden woonden nogal verspreid: een opgave van 1716 noemt behalve Zegwaart-Zoetermeer en bijna alle omliggende dorpen, ook nog Schieveen en Akkersdijk (bij Delft). Het besluit van de Sociëteit baart overigens niet geringe ontsteltenis en opschudding bij de Zegwaartse kerkeraad; liever had men zelf een adjunkt benoemd maar daar is geen sprake van. Ds. Borremans krijgt in

1715 alsnog zijn emeritaat en overlijdt daarna binnen een jaar. Bij het beroep van zijn opvolger hebben de mannelijke lidmaten een stem in het kapittel. Een tweetal wordt voorgesteld en na keuze brengt de kerkeraad een beroep uit. Dat dit geen onverdeeld genoegen was blijkt uit een aantekening in de notulen over sommigen die zich zeer onordelijk hadden gedragen bij de verkiezing. De kerkeraad besluit om voortaan zijn rechten niet meer te delen maar te beroepen zonder inschakeling van de leden. Van dit ferme besluit komt echter niets terecht in 1722 en 1727, wanneer de lidmaten als vanouds worden ingeschakeld. Blijkbaar is de controverse dan weer uit de wereld.

Dat men in het algemeen in pais en vree met elkaar omging, ligt voor de hand. Het zijn echter vaak de conflicten en discutabele punten die de moeite van het neerschrijven waard worden gevonden. Een voorbeeld daarvan treffen we aan in 1730, toen kerkeraadslid Maarten Sevenhuijsen ernstige bezwaren had tegen een besluit aangaande het vernieuwen van het tuinhuis van de dominee. Nadrukkelijk wordt genotuleerd dat na afloop van de vergadering de heren elkaar de hand hebben gegeven "tot onderlinge vrede en vriendschap en dat van nu voortaan alle geschillen zullen cesseren (ophouden) en niet weder

Afbeelding 3. Fragment van een kaart van de Palensteinse Polder uit 1763 waarop een tuinhuis achter de pastorie van de remonstrantse kerk te zien is.

opgekrapt werden maer in tegendeel in het vuur der liefde en eenigheid voor altoos gesmoort blijven"!

Halverwege de achttiende eeuw is het aantal kerkleden gedaald tot 82, nog slechts een derde van 30 jaar daarvoor. Behalve in Zegwaart-Zoetermeer wonen ze in Katwijk, een buurtschap bij Pijnacker. De teruggang kan deels worden geweten aan de afname van de bevolking in die tijd; wellicht ook laten minder mensen zich registreren als lid en zijn slechts meelevend. Dankzij goede beleggingen (de kerk bezit meer dan f 10.000,- aan obligaties) en huurinkomsten uit land en enkele huizen houdt de kerk het hoofd nog boven water. Ds. Matthijs van Stolk, die hier van 1731 tot 1757 staat, wordt bewogen met emeritaat te gaan in een poging de gemeente nieuw leven in te blazen. Het mag echter niet baten. Ook onder zijn opvolgers loopt het aantal leden terug: in 1806 zijn er nog maar 33.

Dagelijkse dingen

De koster van de kerk worden in het begin van de achttiende eeuw vervangen door een kosteres, die in 1750 de fraaie titel "kerkveegster" heeft. Haar taak bestaat uit het wekelijks plaatsen van stoelen, het vegen van de vaste banken en gangpaden, het strooien van nieuw zand op de vloer, maandelijks ragen en afstoffen en het wegruimen van de testen uit de stoven. Bovendien is zij verantwoordelijk voor het openen en sluiten van de kerk en desnoods voor het bijeenroepen van de kerkeraad in spoedgevallen. Daarvoor geniet ze vrije woning in het huis naast de kerk. Het poetsen van het avondmaalszilver zal ook tot haar taak hebben behoord. Dit zilver, in 1751 bestaand uit een schotel, twee borden en twee bekers, werd bewaard in de pastorie, samen met een eiken kerkekist, die in 1717 speciaal was vervaardigd voor de bewaring van de papieren en gelden. Opvallend is dat jaarlijks een andere bakker het avondmaalsbrood levert; blijkbaar moeten alle leveranciers te vriend worden gehouden. Het "hoogwaardig avontmaal" of de Tafel des Heren wordt in die tijd vier maal per jaar bereid. De lidmaten worden geacht aan tafel te verschijnen op straffe van — na twee jaar onthouding — verlies van het lidmaatschap.

Ondanks het feit dat het de kerk niet meer zo voor de wind gaat, worden de armlastigen niet vergeten. Er wordt wel bezuinigd: de maatregel tegen diegenen die zich van het Avondmaal onthouden is daar een voorbeeld van. Geen lidmaat betekent immers ook geen bedeling! Toch krijgen schout en armmeesters — het burgerlijk armbestuur — in 1750 een gift van de kerk à 100 gulden in verband met de nog slech-

tere staat van hun kas. Achterliggend dreigement van het armbestuur was wel dat wanneer geen gift zou worden gegeven, de lieden die in de remonstrantse kerk kwamen en door de armeesters bedeed werden, voortaan naar de remonstrantse diaconie zouden worden gestuurd. Dit ondanks het feit dat het geen lidmaten betrof. De bedeling in goederen zoals die in de zeventiende eeuw gebruikelijk was, is inmiddels vervangen door wekelijkse bedragen voor levensonderhoud. Zo af en toe komen nog giften in natura voor, zoals aan de weduwe van Arij Rockeveen, die in 1735 een flesje Spaanse wijn en een beetje Rijnwijn krijgt om aan te sterken.

Een miniem inkomstenpostje in die tijd bestaat uit de verhuur van een zwarte lakense mantel, waarschijnlijk gebruikt bij begrafenissen. Daar tegenover staan legio uitgaven, die een aardig beeld geven van de gang van zaken: jaarlijks worden bijvoorbeeld de bomen voor de pastorie aan de Dorpsstraat geschoren, er wordt een beschuitmes aangeschaft om het avondmaalsbrood te snijden, de kerkeboeken krijgen nieuwe sloten en in 1769 krijgen enkele (vrouwelijke) jongelieden voor het eerst een fooi voor de jaarlijkse grote schoonmaak van de kerk.

In 1773 wordt zoals op veel plaatsen in Holland de nieuwe psalmberijming ("stigtelijk" en vervaardigd door een "constgenoodschap") in gebruik genomen. Over een orgel beschikt de gemeente niet maar een voorlezer en –zanger is wel altijd aanwezig. Vanwege het feit dat de voorzanger Frank Groenewegen wegens ziekte in de zomer van 1762 niet altijd zijn dienst had waargenomen, stelt de kerkeraad voor om naast hem een tweede man aan te stellen. Groenewegen voelt daar niet voor maar wordt eenvoudigweg gepasseerd wanneer de kerkeraad twee nieuwe lezers benoemt. Zij worden geacht zowel bij de ochtend- als de middagdienst met het luiden van de klokken in de kerk te zijn, beiden voor 25 gulden per jaar. Nog geen twee jaar later besluit de kerkeraad wegens vertrek van één van de heren, om de dienst maar weer door een enkele persoon te laten waarnemen.

Onder curatele

Door het vertrek van veel "voornamen" leden en steeds zwaardere reparaties aan het kerkgebouw, is de remonstrantse gemeente genoodzaakt in 1785 bij de Sociëteit om steun aan te kloppen. Jaarlijks wordt voortaan een subsidie van 250 gulden verleend (het halve predikants-traktement) maar de effecten moeten aan de Sociëteit in bewaring worden gegeven, zodat de kerk ze niet onderhands kan verkopen.

Vanaf 1800 wordt de predikant rechtstreeks door dit college betaald; de kerk kan nog slechts een kleine bijdrage leveren. Vanaf 1812 betaalt de kerk alleen nog maar turfgeld aan haar voorganger. De hoogte van het stoelengeld, een gulden per jaar voor een vaste plaats in de kerk, geeft een beeld van de achteruitgang van het aantal vaste kerkbezoekers: in 1763 bedroeg dit nog 63 gulden, in 1789 was dit al gezakt tot 25 gulden en in 1818 was het nog maar 12 gulden, betaald door slechts acht huurders en hun familie.

De jaren tachtig begonnen goed maar zouden rampzalig eindigen. De ambachtsheer van Zegwaart, Joan Osy, vertoeft regelmatig op het Huis te Palenstein in de Dorpsstraat en is daarmee een buurman van de kerk. In 1781 leidt hij keizer Joseph II van het Duitse Rijk rond door Holland en bezoekt daarbij ook de remonstrantse kerk in Zegwaart. Op een vraag van de keizer aan ds. Maas naar het karakteristieke van zijn kerkgenootschap deelt de predikant hem mee dat de algemene verdraagzaamheid hoog in het vaandel staat. Op de vraag van de keizer waarom er dan zoveel plaatsen in de kerk onbezet zijn, moet hij het antwoord helaas schuldig blijven.

De in die jaren oploeiende strijd tussen patriotten en prinsgezinden zou een zwarte bladzijde in Zegwaarts geschiedenis opleveren. De remonstranten waren vanwege de voorgestane vrijheid van godsdienst veelal aanhangers van de patriottische partij en zolang die de overhand had, werden de Oranjegezinden door allerlei kleinzielige maatregelen dwars gezeten. Na de inval van de Pruisen in 1787 kwam de reactie en toen moesten de patriotten het ontgelden. Ds. Pieter van den Bosch, die hier van 1757-1760 op de kansel stond, was na zijn emeritaat teruggekeerd naar Zegwaart om daar zijn oude dag te slijten. Hij stond bekend als een vurig patriot. Op 18 september loopt het oranjegezinde volk te hoop en eist van ds. Van den Bosch om zich met oranje te sieren en spijt te betuigen. Hierna keert de rust even terug maar 's avonds is er weer een oploop en de predikant ziet zich genoodzaakt te vluchten. Na twee nachten in andere huizen te hebben doorgebracht, weten zijn belagers hem toch te vinden en van angst vlucht de bejaarde dominee het huis uit. Hij belandt daarbij in de sloot en verdrinkt. Nadat het lijk vijf dagen aan de waterkant heeft gelegen, wordt het met een touw aan een schuit vastgebonden en zo naar het kerkhof getrokken. Daar is het zonder kist begraven.

Op 1 oktober wordt het Dorp feestelijk verlicht maar voor de zekerheid zit Arij de Bruin tegen vergoeding van een gulden in het kerkhuis op te passen. Dat dit geen overbodige voorzorg is, blijkt enkele weken later als de Hessische dragonders zich in Zegwaart vertonen en de gruwelen van september nog eens dunnetjes over doen. Een verslag uit 1795, toen de rollen waren omgekeerd en de patriotten weer aan de macht waren, geeft een treffend beeld van het vandalisme: Pieter van Puffelen, een remonstrant die aan de Reguliersdam woonde, heeft door de “hem aangedane schrikken” zijn gezondheid verloren en is behept met kwalen en toevallen. De kerk der remonstranten is geplunderd waarbij alles is vernield en kort en klein geslagen. De bijbels werden verscheurd en de kussens gestolen. De pastorie ontkwam ook niet aan het “ontmenschte graauw” en de door de dominee inderhaast achtergelaten kleren, meubels en boeken zijn geroofd of gesloopt. De Remonstrantse Sociëteit moet bijspringen om de kerk te herstellen. Bij die gelegenheid wordt het gebouw verkleind.

Klein maar dapper

De Bataafse revolutie van 1795 brengt godsdienstvrijheid en ontnemt de Gereformeerde staatskerk haar bevoorrechte positie. De Remonstrantse kerk is niet langer officieel verboden en excessen zoals enkele jaren daarvoor nog plaatsvonden, zullen niet meer voorkomen. Toch zal de gemeente in Zegwaart–Zoetermeer nooit meer de omvang bereiken die hij in de zeventiende eeuw had. De kerk moet jaarlijks de eindjes aan elkaar knopen en wordt in feite grotendeels door de bijdrage van de Remonstrantse Broederschap in stand gehouden. Een drijvende kracht in die tijd is Cornelis van der Helm, grossier in de Dorpsstraat te Zoetermeer en boekhouder van de kerk. Hij wordt als zodanig aangesteld in 1791, na enkele jaren administrerend diaken te zijn geweest. De diakenen houden zich vanaf die tijd niet meer met de financiën bezig en de boekhouder woont de vergaderingen van de kerkeraad bij. Cornelis van der Helm houdt de kerkelijke kas op peil door zelf herhaaldelijk grote sommen voor te schieten. In 1814 worden de openstaande bedragen ad 2100 gulden afgelost door een groot deel van de effecten van de kerk aan hem te verkopen tegen een lage koers. Ter vergelijking: de hoogte van de jaarrekening bedroeg ongeveer 1000 gulden, zodat hij al twee volle jaren had gefinancierd! De koers van de effecten was zo laag door de zogenaamde tiërcering van de staatschuld in 1807. Alle overheidsleningen betaalden vanaf dat jaar nog maar een derde van de rente uit. Van der Helm nam in 1819 ontslag als

boekhouder. Bij zijn vertrek naar Rotterdam tien jaar later schenkt hij de kerk zijn laatste voorschot, dat dan nog steeds in kas zit!

Ook op andere manieren wordt geld vrijgemaakt. Tussen 1803 en 1815 worden de landerijen van de kerk verkocht en de huurprijs van het huis naast de kerk wordt bijna jaarlijks verhoogd. Toch is ook dit geld telkens weer nodig om aan de kerkelijke verplichtingen te voldoen, met name op het gebied van de armenzorg. Een ingewikkelde kwestie speelt in het begin van de negentiende eeuw, als Willem van den Hoek en Marijtje Jongeneel vier weeskinderen achterlaten. Willem was lidmaat van de remonstrantse gemeente maar Marijtje niet. De kinderen waren geboren te Koudekerk en Overschie. De Zegwaartse kerk besluit om de helft van de verzorging van de kinderen te betalen en Overschie draagt ook bij. Koudekerk weigert echter, aanvankelijk op grond van het feit dat de kinderen weliswaar daar geboren zijn, maar kerkelijk onder Hazerswoude vallen. In 1802 stapte de kerkeraad naar het Hof van Holland maar in 1805 is er nog geen uitspraak. De winst op de landverkoop wordt gebruikt om de vele kosten te voldoen. Enkele jaren later neemt de gemeente Zoetermeer de zaak gelukkig over. Het blijkt weer voordeliger om bedeling in natura te geven, zoals bijvoorbeeld aan Pieter Starreveld, die in 1805 verzoekt om "van buitenaf komende geheime en daardoor wellicht kostbare geneesmiddelen" voor de toevallen van zijn dochter. De dominee vertrekt in 1804 vanwege het traktement naar Gouda omdat hij, zoals het beeldend in de notulen vermeld staat "voor de sterke aanzoekingen (...) gepaard met het geopend verschiet van verbeterd tijdelijk bestaan" is bezweken. Ook zijn opvolger, Jan Zanting, blijft slechts enkele jaren. Hij leidt in 1808 de belastinginner min of meer om de tuin: door officieel af te zien van het gebruik van een kamer in de pastorie, namelijk die waar de kerkeraad vergadert en catechisatie wordt gegeven, gebruikt hij nog maar twee haardsteden en verkrijgt daardoor volgens de wet vrijstelling van het zogenaamde haardstedengeld, een belasting op stookplaatsen.

In 1822 treedt Isaac Molenaar na enkele jaren diakenschap aan als boekhouder van de kerk. Hij en zijn zoon Antonie Nicolaas zijn in de negentiende eeuw in feite degenen die de kerk in stand houden. Naast zijn boekhouderschap is Isaac Molenaar vanaf 1827 ook notaris en gemeentesecretaris van Zoetermeer. Alle functies zal hij tot zijn dood in 1866 uitoefenen. De inkomsten van de kerk zijn bij zijn aantreden gedaald tot slechts zo'n 200 gulden per jaar: de collecte brengt 113

gulden op, aan huishuur ontvangt men 78 gulden, aan rente nog eens een tientje en aan stoelengeld 17 gulden. In 1825 sluit Molenaar een voordelig contract met de burgerlijke gemeenten: de remonstrantse armen worden voortaan bedeed door de overheid en de kerk betaalt daarvoor jaarlijks f 1,25 vermenigvuldigd met het aantal gemeenteleden. Door de daling van het aantal lidmaten, loopt de kerkelijke bijdrage terug van 50 gulden in 1826 tot ongeveer 30 in 1854.

Vanaf 1823 subsidieert de Remonstrantse Broederschap niet alleen het jaarlijkse tekort van de kerk maar dient zij ook nog alle reparaties vooraf goed te keuren. Als Zegwaart éénmaal eigenmachtig handelt, weigert de Broederschap om de kosten te betalen. Na uitleg dat de reparatie noodzakelijk was omdat het een kamer in de pastorie betrof waarin de echtgenote van de predikant geacht werd te bevallen, gaat het college alsnog akkoord. De dominees, sinds 1816 in het gelukkige bezit van een rijkstraktement, hebben vanaf 1815 tevens de zorg voor de remonstrantse gemeente in Zevenhuizen. Beide gemeenten blijven wel zelfstandig. Van 1809-1846 is Gerard Lindenberg hier predikant. Zijn opvolger is Jan van Leeuwen, die van 1847-1866 op de Zegwaartse kansel staat. Na het emeritaat van ds. Lindenberg wordt de remonstrantse gemeente Zegwaart-Zoetermeer samengevoegd met die van Zevenhuizen en van Berkel-Bleiswijk. De predikant blijft in Zegwaart wonen.

Ondanks het feit dat de gemeente zeer klein is, hecht de Remonstrantse Broederschap sterk aan de instandhouding ervan. In 1830 wordt voorzichtig geïnformeerd naar de lasten van het huis naast de kerk. Gaan die de baten niet te boven? Zegwaart antwoordt dat het huis meer kost dan het oplevert maar dat het destijds is gekocht met het oog op verhuur aan een "stil en bedaard huisgezin" zodat de godsdienstoefeningen niet verstoord zouden worden. De kerk zelf wordt allengs bouwvalliger en in 1836 besluit de Broederschap dat het beter is een nieuwe te bouwen. Het duurt nog vijf jaar maar remonstrantse gemeenten uit het hele land dragen bij en ook Gedeputeerde Staten geven een subsidie, waardoor het mogelijk is de kerk op de oude fundamenten te herbouwen. Op 28 februari 1841 is de laatste dienst in het oude gebouw en daarna wordt tijdelijk gebruik gemaakt van het kerkgebouw van de hervormde gemeente. Vervolgens komt de kwestie van de eerste steen aan de orde. Ds. Vollenhoven uit Rotterdam, die zich nogal beijverd heeft voor de herbouw, bedankt namens zijn zoon voor de eer, dus de kerkeraad wordt bijeen geroepen. Daar grijpt een

Afbeelding 4. Isaac Molenaar (1796-1866), notaris, gemeentesecretaris en drijvende kracht achter de remonstrantse gemeente in de negentiende eeuw.

lid zijn kans: "considererende het hooge belang eener zo gewichtige verrigting [wordt het] wenschelijk geacht dat dezelve op eene plechtige wijze geschiedde! En nu bood zich onze broeder Antonie Nicolaas Molenaar vrijwillig aan, om, uit belangstelling, dit gewichtig werk op zich te nemen". Aldus gebeurt op 13 april en op 10 oktober 1841 wordt de vernieuwde kerk in gebruik genomen. De organist van de hervormde kerk, Antonie Noordijk, krijgt voor zijn spel tijdens de remonstrantse diensten een schildpadden sigarenkoker aangeboden. Isaac Molenaar schenkt de kerk in 1843 een nieuw doopbekken met standaard.

De laatste predikant

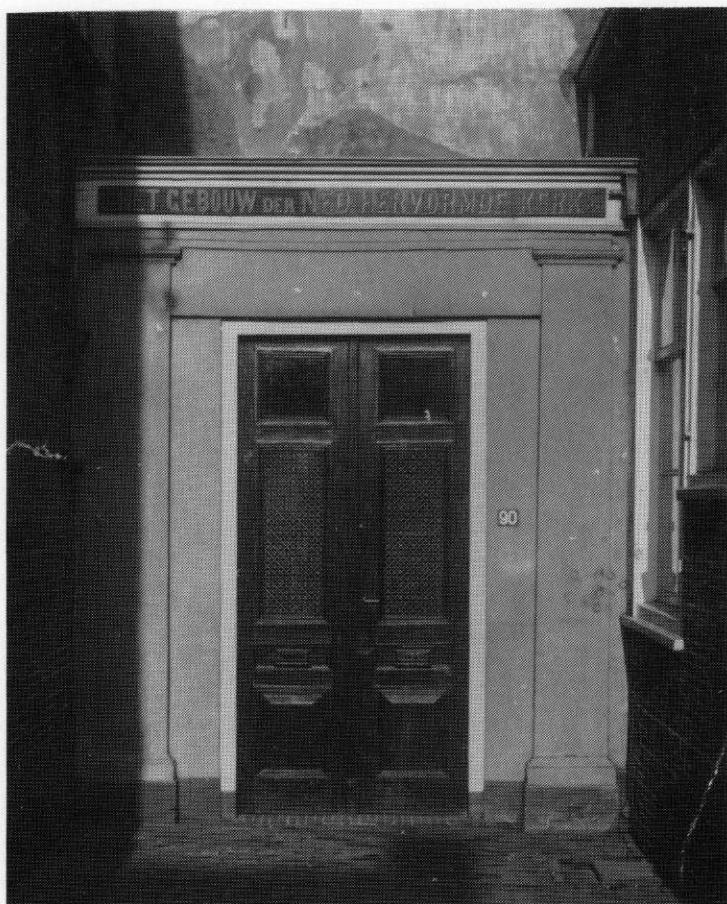
De nieuwe dominee Jan van Leeuwen, die in 1847 aantreedt, heeft zoals reeds gemeld ook de zorg voor de remonstranten in Zevenhuizen en in Berkel gecombineerd met Bleiswijk. In Zegwaart–Zoetermeer preekt hij 's zomers in de namiddag en 's winters in de ochtend. Waarschijnlijk om zijn werk enigzins te stroomlijnen wil hij in Zegwaart voortaan graag altijd 's middags diensten houden. In de winter geeft dat echter een probleem met de verlichting van de kerk. Zes olielampen moeten uitkomst bieden en in september 1847 wordt een proef met de verlichting gedaan. "Alles ging naar wensch". De aanwezigen blijven ruim een uur "kauwend en koutend", dus net als op tegenwoordige recepties, bijeen. Dankbaar voor het goede resultaat "ontlastte zich aller vol gemoed in een hymne (Psalm 133)". Dat deze uitgave tot de uitspattingen behoort, blijkt wel uit het feit dat nog hetzelfde jaar Isaac Molenaar bijspringt bij de reparatie van oude en de aanschaf van nieuwe bijbels en psalmboeken. De nieuwe gezangbundel, die in 1849 verschijnt, kan in feite niet worden betaald. Gelukkig schenkt de gemeente in Rotterdam 12 stuks, die in Amsterdam zelfs 15 en wederom Isaac Molenaar 10 exemplaren.

Naast de beschikking over slechts een deeltijd predikant kampt de kleine gemeente ook telkens met ledenverlies. Antonie Nicolaas Molenaar vertrekt in 1849 als notaris naar Waddinxveen en hetzelfde jaar overlijdt Maarten Kerkhoven, die tientallen jaren ouderling en koster van de kerk was. Bovendien worden in die tijd door de Aziatische cholera-epidemie "talrijke offers door deze vreeslijke kwaal aan onze kleine gemeente ontrukkt". Cornelis van Dijk, lid van de kerkeraad, neemt zolang het kosterschap waar. Eigenlijk zijn deze twee functies onverenigbaar maar bij gebrek aan geschikte kandidaten kan het niet anders. De diakenzetel van A.N. Molenaar wordt niet meer vervuld.

In 1852 wordt de hervormde kerk grondig opgeknapt en de remonstrantse gemeente biedt haar kerkgebouw als wederdienst aan de hervormde broeders aan. In het dagelijks leven gingen de beide protestantse gemeenschappen blijkbaar goed met elkaar om. Hoe anders ligt dat in 1853, als sprake is van het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland. De Hervormde kerk staat op haar achterste benen en tracht de remonstrantse medebroeders over te halen eveneens protest aan te tekenen. De kerkeraad wijst dat echter in scherpe bewoordingen af. Het verzet tegen de katholieke emancipatie wordt onrechtvaardig, verderfelijk, onchristelijk en — misschien wel het

belangrijkste — antiremonstrants genoemd. Een zwaar punt is de remonstrantse overtuiging dat een ieder vrijheid van belijdenis heeft en dat dit dus ook de katholieken toekomt.

Nog in 1856 wordt de pastorie op kosten van de Broederschap herbouwd maar het einde van de kleine remonstrantse gemeente is in zicht. Als ds. Van Leeuwen in oktober 1865 secretaris van het Nederlandsch Bijbelgenootschap te Amsterdam wordt, verliest de kerk zijn vaste voorganger. Vanaf die tijd neemt hij nog eens in de vier weken de dienst waar. Het doek valt wanneer Isaac Molenaar in maart 1866 overlijdt. De Broederschap omschrijft hem als een “waardigen en

Afbeelding 5. De ingang van de voormalige remonstrantse kerk in de poort aan de Dorpsstraat. De foto dateert uit de jaren vijftig.

ijverigen opziener, om wiens wil voornamelijk tot de voorloopige instandhouding [van de gemeente] beslooten werd". Dankzij zijn inspanningen was de gemeente nog niet direct in 1865 opgeheven, toen het ledental al ruim onder het officiële minimum van 15 was gedaald. Per 1 januari 1867 houdt de remonstrantse gemeente in Zegwaart op te bestaan. De zeven leden: een bedeelde, een bedelares, een Afscheidene, vier vrouwen, waarvan één gehuwd met een katholiek en nog een veraf wonend lid, moeten hun heil elders zoeken. De kerk en de pastorie worden in het openbaar verkocht. De remonstrantse gemeente te Zwammerdam krijgt de gezangboeken, de lampen en de vlag van de kerk — waarschijnlijk dezelfde vlag die in 1863 werd aangeschaft bij de viering van de vijftigjarige bevrijding van de Fransen. De remonstrantse gemeente te Gouda neemt het avondmaalszilver over tegen de oud-zilver-waarde van 200 gulden. In museum Het Catharinagasthuis te Gouda bevindt zich thans nog avondmaalszilver van de remonstrantse gemeente aldaar, dat waarschijnlijk uit Zegwaart afkomstig is.

De Algemene Vergadering van de Remonstrantse Broederschap constateert weemoedig: "Zoo telt onze kleine Broederschap wederom eene gemeente minder, wier nagelaten zilver nog getuigt van vroegeren welvaart en bloei, en wier stichting plaats had onder bitteren strijd en ten koste van groote opofferingen".

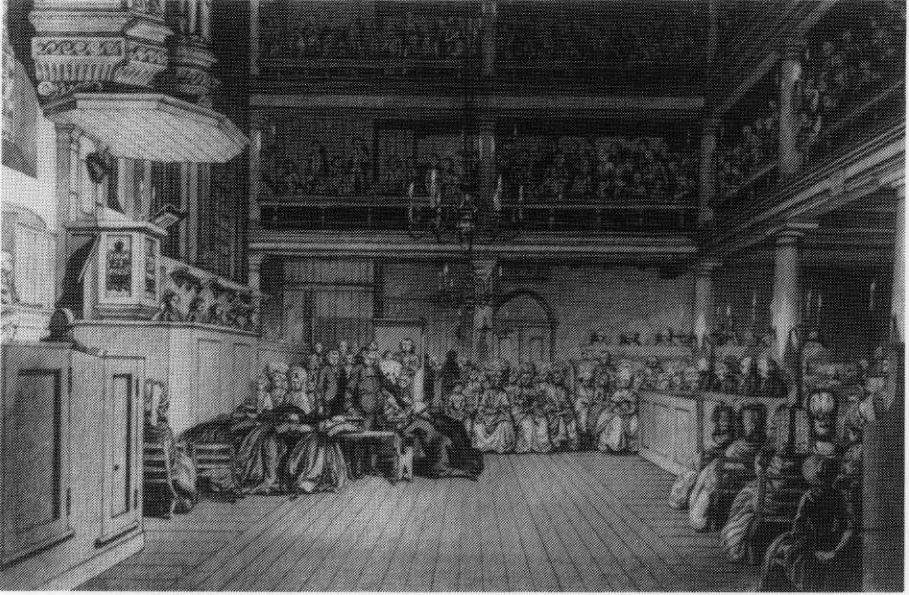
De gebouwen van de remonstrantse gemeente

NA eerst "bij nacht en ontij" bijeen te zijn gekomen op verschillende plaatsen en na de dood van Prins Maurits in 1625 ook overdag, was het in 1635 zover dat de remonstrantse gemeente een huis als woning en predikplaats voor de predikant kon kopen. Het woonhuis stond in de Dorpsstraat te Zegwaart, naast het Huis te Palenstein, het verblijf van de ambachtsheer.

Oorspronkelijk maakte de woning daar zelfs deel van uit; het huis stond op de voorhof van Palenstein. In 1613 werd het echter door de toenmalige ambachtsheer Jean de Bourgoigne, die aan een chronisch geldgebrek leed, verkocht aan Jan Dirksz Bovenwater, waard te Zegwaart. Op 6 april 1613 vond het transport plaats van het huis met erf, schuur en plantage, een gebied dat zich uitstreckte van de Dorpsstraat tot aan de Buurtvaart. Na enige eigenaarswisselingen kwam het vervolgens in 1635 in het bezit van de remonstrantse gemeente. Mogelijk behoorde bij de koop ook een kosterwoning, die ten westen van de predikantwoning stond.

Een eigen gebouw "om te preecken"

Toen de remonstrantse gemeente het huis kocht, was er nog geen afzonderlijk kerkgebouw waar de gelovigen bijeen kwamen. In de eerste jaren zal de predikantwoning dan ook als predikplaats dienst hebben gedaan. Maar blijkens een rekening uit 1646 werd er in dat jaar een kerkgebouw opgetrokken; ten behoeve van een "timmeringe van de plaets om te preecken" werd in totaal f 2.647,8,6 betaald voor: touw en vet om te heien, het draaien van kolommen, kleine pilasters, kalk en zand, 75.000 stenen, tegels, haardtegeltjes, metselwerk, riet, glazen, steen onder de preekstoel, hout, spijkers, eikenhout, ijzerwerk, bier en de dakdekker. In 1647 volgden een rekening voor een draaier uit Rotterdam voor de "rosen of knoppen boven in de kerck en de stockjes aen de beursjes", en één voor Pieter Dingenaers voor het draaien van pilasters. Met de "stockjes aen de beursjes" zullen de lange stokken met

Afbeelding 6. Gewassen tekening van de doopsgezinde galerijkerk Bij 't Lam te Amsterdam vervaardigd door P. Wagenaar, 1781.

collectezakjes bedoeld zijn, waarmee tijdens de dienst werd gecollec-teerd.

Uit de rekeningen valt af te leiden, dat de kerk was opgetrokken van steen en gedekt door een rieten dak. Zeer waarschijnlijk behoorde de kerk tot het in die periode vrij gebruikelijke type galerijkerk. Toen de remonstranten, de lutheranen en de doopsgezinden rond 1630 in Amsterdam en Rotterdam toestemming kregen om kerken te stichten, maakten zij voor een aantal kerken gebruik van het rechthoekige "theatermodel", een kerkruimte met rondom of tenminste aan drie zijden galerijen. De galerijen rustten op kolommen die, wanneer ze in veelvoud worden toegepast, aan de ruimte een bepaalde voornaamheid geven. Een bijkomend voordeel van een galerijkerk is dat deze op een klein oppervlak plaats biedt aan veel personen.

Op de aanwezigheid van een galerijkerk in Zegwaart wijst in ieder geval het feit dat er rekeningen betaald zijn voor het draaien van kolommen en pilasters. Bovendien wordt in een rekening uit 1727 gesproken over "6 open stoven in de bank onder de galerij". Ook plaatste men er soms een tijdelijke galerij bij; in 1662 werd een rekening betaald voor het afbreken en wegbrengen van een galerij en in

1666 vinden we de vermelding: “als de galerij op ‘t ontset van Leijden wiert gemaect en afgebroocken”.

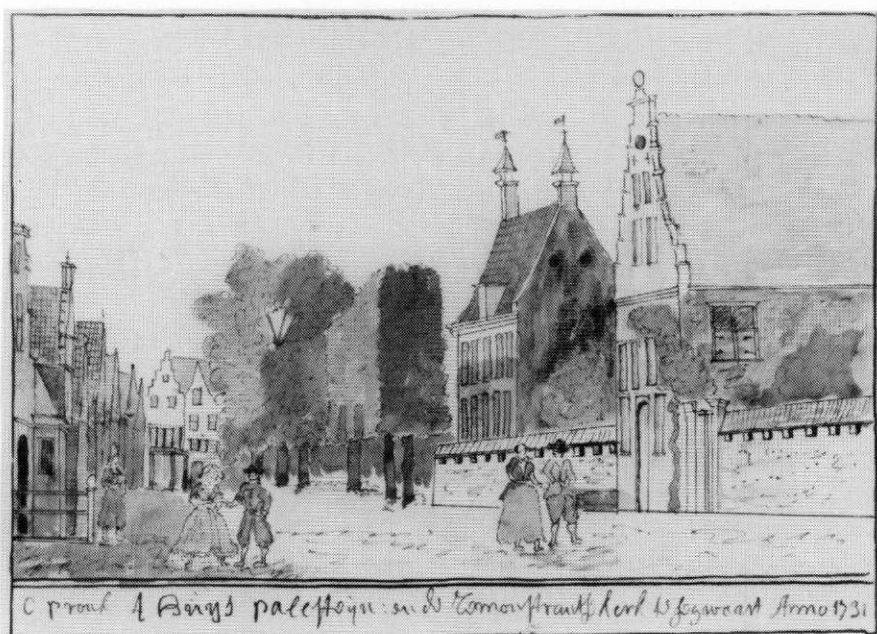
Waarschijnlijk bezat de kerk een houten gewelf dat met gedraaide rosetten of knoppen was versierd. De muren waren witgekalkt; in 1770 werd een fooi van f 8,- aan het kind van Claas van der Chijs gegeven voor het witten van de kerk en in 1793 werd voor 10 stuivers een half aggele witkalk gekocht. Op verschillende plaatsen in de kerk hingen gordijnen, voor de ramen, maar waarschijnlijk ook bij de preekstoel en bij de banken als beschutting tegen de tocht (rekening uit 1803 voor saaij en koord voor gordijnen). Kaarsenkronen verlichtten het interieur. Van het belangrijkste interieurstuk, de preekstoel, weten we dat hieraan een koperen lessenaar was bevestigd (vermaakt in 1663) en een koperen zandloper om de tijd aan te geven (vermaakt in 1667 en in 1716). Tevens hingen aan de preekstoel drie leien voor de vermelding van de psalmen. Deze werden in 1730 vervangen door drie koperen platen met losse letters.

Op de stenen vloer stonden stoelen en banken, waaronder zich de eigen banken voor de “opzienders” (leden van de kerkeraad) bevonden. Deze waren ter verhoging van het comfort voorzien van kussens en stoven. Vooral de stoof was een zeer belangrijk wapen in de strijd tegen de kou die in de toen onverwarmde kerken heerste. De zorg voor de stoven bracht een hele organisatie met zich mee. Het vuur voor de testen die in de stoven werden gezet, moest speciaal uit de haard in de consistorie of uit de pastorie worden gehaald. Meestal was de koster hiervoor verantwoordelijk. In de negentiende eeuw was de komst van de ijzeren kachel natuurlijk een hele verbetering. Ook de remonstrantse kerk in Zegwaart zal op een bepaald ogenblik de beschikking over een kachel hebben gekregen.

Tegenover de preekstoel stond een besloten bank, die bestemd was voor de notabelen. Ook oud-opzieners mochten op een gegeven moment de bank gebruiken; in 1773 werden de vrijkomende plaatsen voor hen gereserveerd.

De gangpaden werden wekelijks geveegd en met nieuw zand bestrooid, welke taak werd vervuld door de kerkveegster.

Mogelijk werd er in 1655 een consistorie bijgebouwd. In 1681 — precies in de jaren dat de remonstrantse gemeente op het hoogtepunt van haar bloei stond — werd de kerk uitgebreid, althans dat kunnen we aflciden uit het besluit om “luchtigheid” in de kerk te brengen “door deselve over de predikstoel uyt te setten” en het dak te dekken. In 1688 wordt de kerk zelfs één van de grootste remonstrantse kerken van het land genoemd.

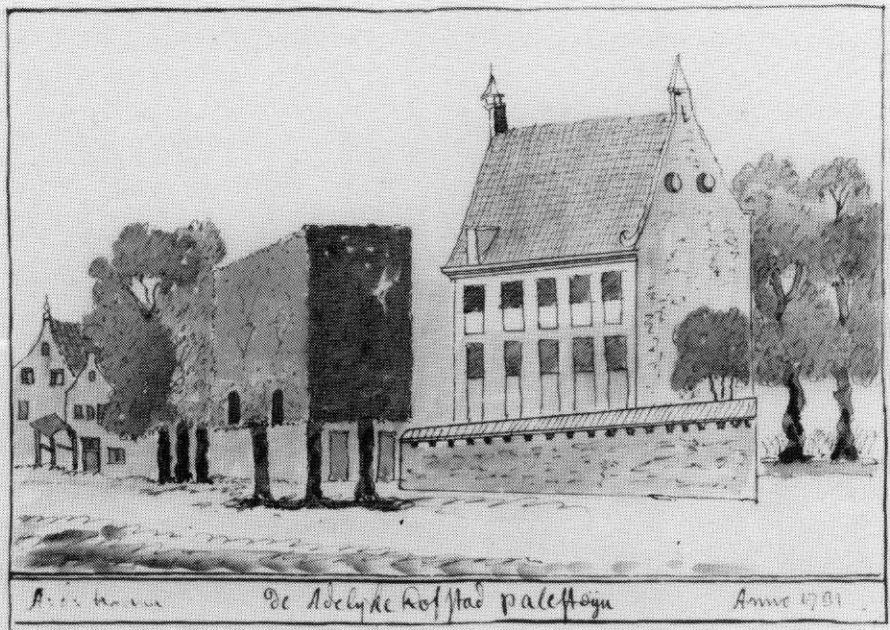
Afbeelding 7. Tekening van de Dorpsstraat in Zegwaart in 1731. Rechts staat het Huis te Palenstein, daarnaast de remonstrantse pastorie.

In 1717 werden 500 oude vloertegels uit de kerk verkocht en veertien voer (een voer is een karrevracht) riet aangeschaft waarmee een deel van het kerkdak werd vernieuwd. Ook in 1744 en in 1764 vonden reparaties aan het dak plaats. In 1776 werd het "wulfsel" (gewelf) gerepareerd.

De pastorie

Van de kerk zijn geen afbeeldingen overgeleverd, van de woning van de predikant wel. Het betreft twee tekeningen uit 1731, die te vinden zijn in het handschrift van koopman en geschiedschrijver Andries Schoemaker (1669-1735). Dit handschrift is gewijd aan buitenplaatsen in Zuid-Holland en heeft als titel "Afbeeldingen der Adellijke en Heeren Huysen. Mitsgaders der Voornaamste Hofsteden van Zuyd Holland. Meest op de Plaatsen zelfs Getekend door Cornelus pronk en bij Een Versameld door Andries Schoemaker".

Op de eerste tekening staat de pastorie samen met het Huis te Palenstein weergegeven. Het onderschrift vermeldt (overigens niet helemaal juist): "C. Pronk. 't huys Palesteijn en de remonstrantse kerk te Segwaart. Anno 1731". De pastorie is twee bouwlagen hoog, vijf

Afbeelding 8. Tekening van de pastorie van de remonstrantse kerk in Zegwaart, 1731.

vensterassen breed en staat evenwijdig aan de Dorpsstraat. Boven de middenas van de voorgevel bevindt zich een dakkapel. Het hoge, met pannen gedekte zadeldak wordt bekroond door twee schoorstenen met schoorsteenkapen en windvaantjes. De laatste worden genoemd in een rekening van 1730 voor twee koperen, later vergulde vaantjes voor op de schoorstenen. Voor het huis staan geschoren lindebomen. Op de tweede tekening staat alleen de pastorie, maar het onderschrift vermeldt foutief dat het "de Adelijke hofstad Palesteijn" betreft. Er zijn een paar kleine verschillen met de eerste tekening; de dakkapel is nu boven de linkervensteras geplaatst en de windvaantjes ontbreken.

Uit de rekeningen van de remonstrantse gemeente komen we nog iets meer te weten. De pastorie bevatte in ieder geval een grote voorkamer, een kamer waar de kerkeraad vergaderde en catechisatie werd gegeven, een zijkamer, een studeerkamer, bovenkamers en een keuken. Specifiek genoemd worden het voorhuis (het voorste, meestal onverwarmde deel van een huis) en het achterhuis (hier was de keuken ondergebracht). De kamers hadden houten vloeren en waren voorzien van spiegelglazen. Dit laatste is bijzonder, omdat spiegelglas het beste en duurste glas was, dat "in de prachtigste huizen en paleizen" werd

gebruikt. De keuken en het voorhuis waren belegd met steentjes. In 1792 kreeg de gang nieuwe tegels. Het achterhuis wordt in 1838 vermeld toen dit door strenge vorst aan de kant van de keuken verzakt was; "zijnde er door de vorst een loslating veroorzaakt". De tuin van de pastorie was met schelpenpaden aangelegd. Er stonden vruchtbomen en een tuinhuis, waarvan de vernieuwing in 1730 nog ernstige bezwaren opriep bij kerkeraadslid Maerten Sevenhuijsen.

Kort en klein geslagen

Beide gebouwen, de kerk en de pastorie, vielen ten offer aan de dramatische gebeurtenissen in 1787 toen Oranjegezinden zich te buiten gingen aan plunderingen. Een verslag uit 1795 geeft een beeldende beschrijving van de vernielingen: "Dat alle die plunderingen door de dragonders van Hessen (aan wien, als ter meer gemelde plaatsen onbekend zijnde, door anderen de Patriotten moeten zijn aangewezen) in den avond van den 25 November 1787 zijn begonnen, en bij hun vertrek des anderen daags en vervolgens door een ontmentscht Graauw zijn voltooid, en genoegzaam den 28 daar aanvolgende beslooten met de heiligschennis aan de kerk der Remonstranten, waarin predikstoel, kroonen, zitbanken, stoelen, ja, in een woord, alles is vernield, kort en klein geslagen, de bijbels aan stukken gescheurd, de kussens (die mogelijk nog wel bij bemiddelde van 't Oranje Graauw te vinden zijn) gestolen. Het predikantshuis ook beschadigt, en alle zijne agtergelaaten meubelen, kleederen en boeken, die hij bij zijne verhaaste vlugt nogte ook naderhand niet heeft kunnen redden, vergruist, verscheurt en weggerooft. Hebbende de reparatie aan gezegde kerk, om die weederom (met verkleining egter) tot godsdienstoeffening bekwaam te maaken, aan de Societeit der Remonstranten, eene zeer aanzienlijke somme gelds gekost, vermits de kas der gemeente van Soetermeer en Zegwaard, niet in staat was, om die kosten te dragen".

Hoe treurig de aanleiding voor zulke verslagen ook is, toch bieden ze veelal een schat aan informatie over de gebouwen en de inventaris. Behalve dat we te weten komen wat er aan interieurstukken te vinden was, kunnen we uit het verslag ook opmaken dat de kerk na het herstel van de schade werd verkleind.

Een nieuwe kerk en pastorie

De inmiddels bijna twee eeuwen oude kerk werd steeds bouwvalliger. In 1833 moest hij geschoord worden en in 1835 merkte men bij de vernieuwing van de schoorsteen dat de kap zo slecht was dat hij een flink pak sneeuw in de winter nauwelijks zou kunnen houden. Een jaar

Afbeelding 10. De Zegwaartse Dorpsstraat aan het begin van deze eeuw. Links staat de pastorie van de remonstrantse kerk.

vermeerderd met de opbrengst van de oude kerk. Gedeputeerde Staten waren bereid een subsidie van f 600,- te geven.

De vreugde in de pastorie was groot zoals blijkt uit de brief die Vollenhoven op 14 september 1840 aan de Commissie schreef om verslag uit te brengen. Eerst meldde hij dat de nieuwe kerk met een lengte van 38 en een breedte van 21 rijnlantse voet was aanbesteed "in eens, kant en klaar, zoo als men zegt, met de sleutel in de deur", en vervolgens dat zij (Vollenhoven en de predikant) zich toen begaven "naar de pastorie [om] deze heuglijke tijding aan de echtgenoot van zijn weleerwaarde (de dominee) mede[te]deelen. Zijn weleerwaarde deelde haar dezelve mede onder het hartelijk omhelzen van zijne wederhelft, recht in hun schik zijnde met het vooruitzicht op een nieuwe kerk. Het was voor haar eene allerbelangrijkste gebeurtenis daar zij altoos bevreest was dat zijn weleerwaarde noch eens met de oude kerk zoude instorten".

Op 28 februari 1841 werd de laatste dienst in de kerk gehouden en op 1 maart volgde de sloop. De diensten mochten zolang de nieuwe kerk nog niet klaar was, in de hervormde kerk gehouden worden. Het ging snel, want al op 13 april werd de eerste steen gelegd. Ter gelegenheid daarvan droeg D. van der Poort, rijksontvanger te Zegwaart, een door hemzelf gemaakt gedicht voor "in voortreffelijke dichtmaat". Het

gedicht omvat twaalf coupletten, waarvan hier als keuze het eerste, zesde en twaalfde volgen:

*“De tijd is heen, toen Gommer en Armijn
gegard in ‘t staal voor duistre schoolsche twisten
hier streden, wien de naam behoor’ van Christen
een aan wiens zij het waar geloof zou zijn.*

*Viel dan, vermolmd, uw tempel hier in gruis
‘t gebouw, dat, in den druk, uw vaders stichtten
wel u dan, thans gereed weer op te rigten
een, aan Gods eer geheiligd bedehuis!*

*En zal ook eens dit bedehuis vergaan
of sluiten zich zijn poorten bij ‘t versterven
bij ‘t nageslacht zult gij den lof verwerven
dat ge in den tijd van duisternis en waan
de waarheid en het licht hebt voorgestaan!”*

De nieuwe kerk, gebouwd op de fundamenten van de oude, maar wel kleiner, werd op 10 oktober passend ingewijd met een tekst uit I Kronieken 29:1: “Dit Werk daarentegen is groot want het is geen paleis voor eenen mensch maar voor God den Heere”.

Hoe dit “paleis” eruit gezien heeft is niet zeker, maar afgaande op informatie uit latere tijd toen het al lang geen functie als kerk meer had, was het een rechthoekig stenen gebouw met rondboogramen en gedekt door een schilddak. De afmetingen zijn uit de brief van Vollenhoven aan de Commissie op 14 september 1840 wel bekend: ongeveer 11,5 meter lang en 6,5 meter breed.

In 1855 was de pastorie aan de beurt om gesloopt te worden en in 1856 werd door architect S.J. de Vletter uit Den Haag een bestek voor herbouw gemaakt.

De nieuwe pastorie is later diverse malen op ansichtkaarten afgebeeld. Het was een statig herenhuis, enigszins vergelijkbaar met zijn voorganger door de breedte van vijf vensterassen, de hoogte van twee bouwlagen en het evenwijdig aan de straat lopende zadeldak. De ingang bevond zich aan de linkerkant. Bij de herbouw werd zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de oude materialen. Voor de ingang werden bijvoorbeeld het kozijn met de pilasters en de deur zelf na reparatie opnieuw benut. Uit het bestek kunnen we opmaken dat op de

begane grond van de pastorie de woonkamer, de spreekkamer, die beide houten schoorsteenmantels hadden, een slaapkamer, de keuken en een provisiekamertje gesitueerd waren. De keuken had een stenen schoorsteenmantel, een aanrecht met twee deurtjes (een "regtbank"), een eiken dubbele pompbak, een gootsteenkastje en een houten kast met deuren. De vloeren van de keuken en van de kelder waren belegd met de tegels uit de oude pastorie en in de gang kwamen gebloemde tegels. Boven bevonden zich een tweede slaapkamer en de studeerkamer, de laatste ook met een houten schoorsteenmantel. De slaapkamer was voorzien van een bedstee en een privaat. Het privaat was een houten hokje met een poepdoos, bestaande uit "een houten vloer op greenen bindjes; voorts een onder- en twee boven-brillen met deksels, een potplankje en papierbakje, en een houten plafond". Op de zolder boven de slaapkamer bevond zich een dienstbodenkamertje met bedstede. De dienstbode had een eigen privaat, maar moest daarvoor wel naar de schuur.

Aan de voorzijde was een stoep van ijsselklinkers aangelegd.

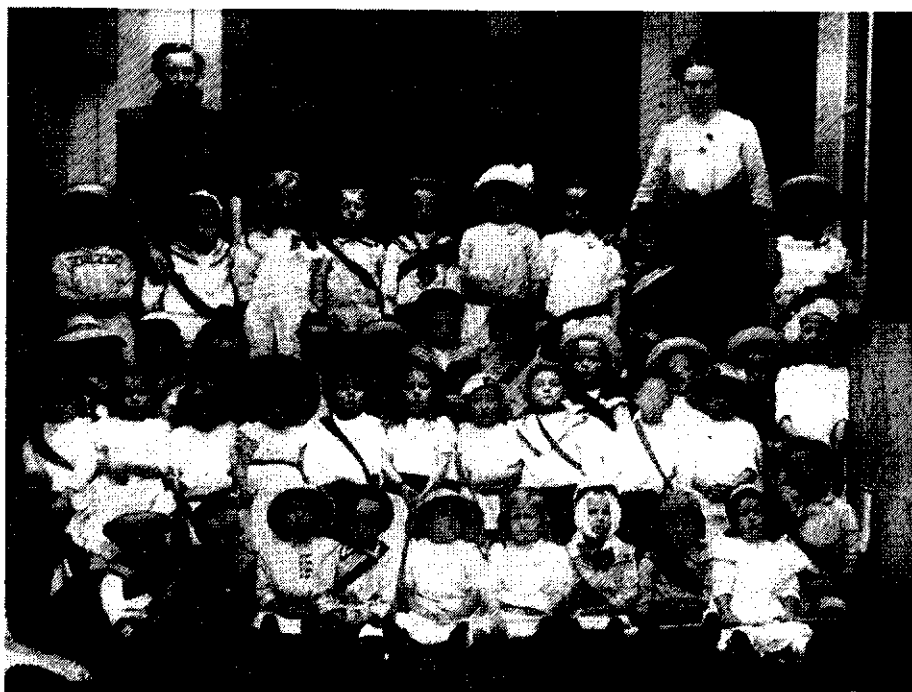
Een belangrijke verandering bij de herbouw en een hele verbetering voor het wooncomfort was dat de kerkgangers niet meer zoals vroeger dwars door de pastorie naar de kerk aan de achterzijde hoefden. De gang aan de linkerkant van de oude pastorie die toegang bood tot de kerk werd namelijk vervangen door een open, met klinkers bestrate doorgang. Een gevolg was wel dat de in het zicht gekomen zijmuur van het buurpand, de kosterwoning, hersteld moest worden en dat er een dakgoot voor de afvoer van het hemelwater werd aangebracht.

De kerk en de pastorie zouden echter niet lang dienst doen. Rijksontvanger Van der Poort zal bij het schrijven van het twaalfde couplet van zijn gedicht vast niet verwacht hebben dat het bedehuis al zo snel zijn poorten zou sluiten, want op 1 januari 1867 hield de remonstrantse gemeente in Zegwaart op te bestaan. De kerk en de pastorie werden openbaar verkocht.

Andere bestemmingen

De gebroeders Marinus en Isaac Bos werden voor f 1.400,- de nieuwe eigenaren van het kerkgebouw. Zij kochten het omdat zij zich niet konden verenigen met de vrijzinnige prediking van de hervormde ds. J. van Sittert en wilden in het gebouw evangelisatiebijeenkomsten onder de naam "Vrienden der Waarheid" houden.

De kerk werd aan de achterzijde iets ingekort, maar bleef voor de rest ongewijzigd. Links (ten westen) van de pastorie bevond zich de door-

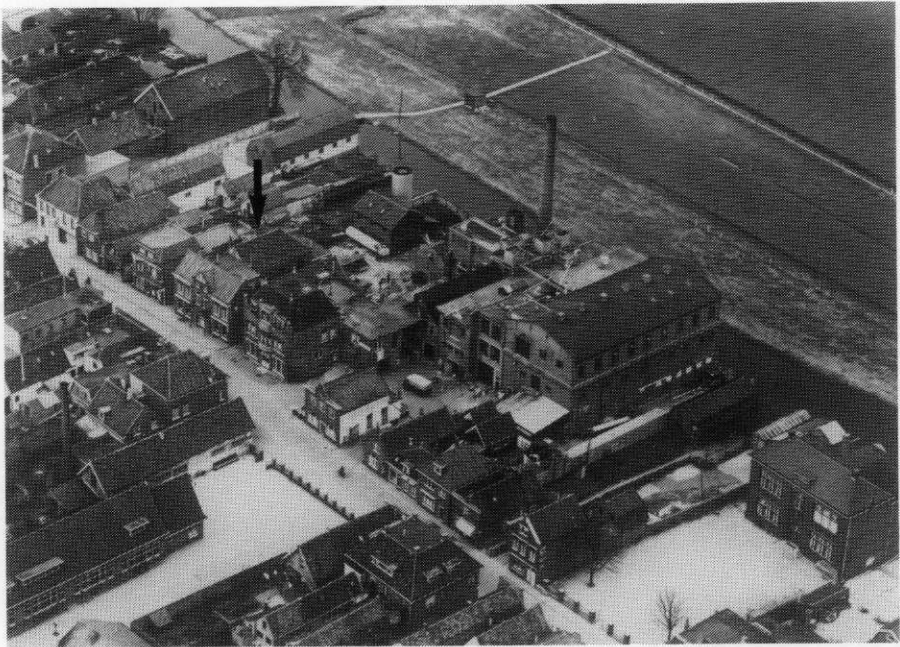

Afbeelding 11. Kleuters voor de deur van de christelijke bewaar-, naai- en breischool omstreeks 1915.

gang naar de kerk, die in 1856 bij de herbouw van de pastorie was ontstaan. Aan het eind van de doorgang fungeerde een fraaie poort als toegang tot de kerk, bestaande uit twee dorische pilasters die een hoofdgestel dragen. De poort bezat een dubbele geprofileerde deur met gietijzeren roosters en kussens in de panelen.

Bij de komst van de rechtzinnige ds. Y.J. Bootsma werd de evangelisatie daar opgeheven en de laatste bijeenkomst vond plaats op 4 december 1887. De kerk werd gesloten en in 1891 verkocht aan de Christelijke bewaar-, naai- en breischool. De school had de voormalige kerk al eerder in gebruik kunnen nemen — de opening was op 26 september 1889 — en dat kwam omdat de gebroeders Bos als medeoprichters van de christelijke bewaarschool het gebouw in 1888 voor drie jaar om niet ter beschikking hadden gesteld.

Na de opheffing van de bewaarschool was het pand een tijdlang in gebruik als hulplokaal van de christelijke school, totdat deze in 1931 een nieuw gebouw kreeg, en vervolgens diende het als verenigingsgebouw van de hervormde gemeente. Ook is het volgens Nieuwenhuysen

Afbeelding 12. Op deze luchtfoto uit de jaren vijftig is de voormalige kerk met boogramen te zien achter het oude Zegwaartse raadhuis.

Afbeelding 13. Het raadhuis van Zegwaart, dat in 1915 in de voormalige pastorie werd gevestigd.

(1951) enige tijd een ontspanningslokaal voor werklozen geweest. In ieder geval werd het in 1940 "vereenigingsgebouw" genoemd zoals blijkt uit een aanvraag om een bouwvergunning van het bestuur van de Christelijke bewaarschoolvereniging uit dat jaar. Uit de bijgevoegde bouwtekening valt tevens iets op te maken over het uiterlijk van het pand. De aanvraag had betrekking op het houten bijgebouw met lessenaarsdak aan de achterzijde, dat diende tot "bergplaats, afwaschgelegenheid en toilet". In de achtermuur boven het bijgebouw bevonden zich twee ronde vensters (oculi) en in de zijgevels rondboogramen. Een luchtfoto uit de jaren vijftig bevestigt dit beeld, waarop de voormalige kerk, samen met de pastorie, duidelijk te onderscheiden is. Niet veel later, omstreeks 1941 ging het gebouw over aan de vereniging "Ora et Labora" en daarna, omstreeks 1954 werd het verkocht aan Brinkers Margarinefabrieken.

Hoe was het intussen met de pastorie gegaan? Bij de openbare verkoop van de kerkelijke gebouwen in 1867 werd bouwman Leendert Bol voor f 2.800,- eigenaar van "Een hecht en sterk in achttien honderd zesenvijftig nieuw gebouwd en goed onderhouden kapitaal heerenhuis (: de Pastorie) met erf en grooten tuin, staande en gelegen aan de noordzijde van de Dorpsstraat in de gemeente Zegwaart,.....".

Bol verkocht de woning in 1870 aan de genees-, heel- en verloskundige C.A.H. Sleurs met een winst van f 600,-. De weduwe van Sleurs verkocht het pand op haar beurt in 1893 aan de gemeente Zegwaart voor f 4.000,-. De woning was bestemd voor de gemeente-arts, maar bij de aankoop had men al het idee om in het pand te zijner tijd het raadhuis van Zegwaart te vestigen. Dit is ook gebeurd en wel in 1915. Aan het exterieur werden enige wijzigingen aangebracht; de middenas werd als risaliet uitgebouwd en bekroond door het wapen van Zegwaart. Tevens werd de ingang naar het midden verplaatst. Toen in 1935 de gemeenten Zoetermeer en Zegwaart werden samengevoegd tot de gemeente Zoetermeer, verloor het raadhuis zijn functie en werd het verkocht aan margarinefabrikant Brinkers.

Het definitieve einde

Brinkers, de voorlaatste eigenaar van beide gebouwen, had nog meer bezittingen in dit deel van de Dorpsstraat: het terrein van het Huis te Palenstein waar hij een fabriek bezat voor de roomboterfabricage, en de rond 1901 herbouwde voormalige kosterwoning.

In de periode dat Zoetermeer tot groeikern werd aangewezen, bleek het zuivelbedrijf in de Dorpsstraat niet langer gewenst. De overlast van de

fabriek en het af- en aanrijden van de enorme tankauto's zorgden voor steeds meer problemen en de gemeente nam in 1965 de grond en de gebouwen over, inclusief de voormalige kerk, pastorie en kosterswoning.

Sloop volgde omstreeks 1970 en als tastbare herinnering rest alleen nog het wapen van het oude raadhuis dat is opgesteld in de voortuin van historisch museum 't Oude Huis aan Dorpsstraat 7.

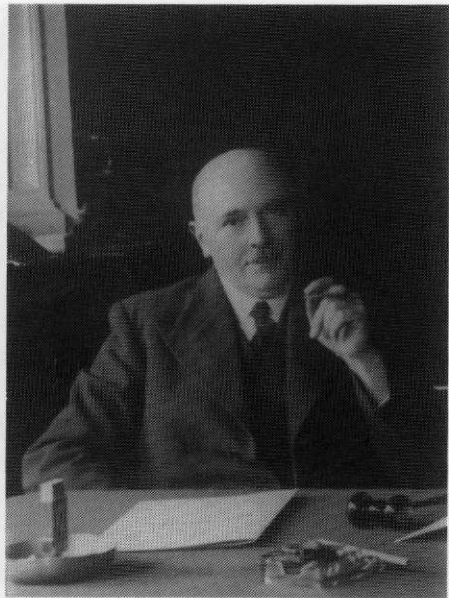

De Vereniging van vrijzinnige hervormden

AN het begin van deze eeuw stond ds. Y.J. Bootsma op de Zoetermeerse hervormde kansel. Hij, en met hem de kerkelijke colleges, waren behoudend van aard, hetgeen overigens van de meeste hervormde gemeenten in die tijd gezegd kan worden. Er schijnt toen een poging gedaan te zijn om hier een afdeling van de Nederlandse Protestantenvbond op te richten maar die ging al snel ter ziele. Toch kon een aantal mensen zich niet vinden in de orthodoxe wijze waarop in Zoetermeer het Woord Gods werd verkondigd. Na de oprichting van een landelijke vereniging van vrijzinnige hervormden in 1913 kwamen in Zoetermeer enkele bestuursleden van de liberale kiesvereniging bijeen teneinde een bespreking te houden over "de wenschelijkheid om, en op welke wijze de godsdienstige gevoelens der vrijzinnigen te bevredigen". Die bespreking had tot gevolg dat op 20 februari 1914 de Vereniging van vrijzinnige hervormden werd opgericht met een ledental van 46, dat in 1918 tot 86 zou stijgen. In de jaren daarna schommelde het aantal rond de 70. Zij die lid werden onderschreven de doelstelling van de vereniging, in die zin dat vooral de meningsvrijheid en een ondogmatische godsdienstbeleving een hoofdrol speelden. Drijvende krachten achter de vereniging waren de oprichters C.G. Noordam, fabrieksdirecteur en J.D.P. van Duijvenbode, eigenaar van een loodgietersbedrijf, die beiden maar liefst 31 jaar achtereen verschillende bestuursfuncties zouden vervullen. Andere steunpilaren van het eerste uur waren de landbouwer S. Glijnis (bestuurslid 1914-1931), de fabrikant A.J. Noordam (1914-1924), de veearts J.L. Moerkercken van der Meulen (1914-1921), de middenstander A. Muilwijk (1914-1951) en de bloemist J.C. Swart (1919-1953). Opvallend voor die tijd maar geheel eigen aan de vereniging, was dat er ook vrouwelijke leden waren. Mevrouw A.J. Noordam werd in 1914 zelfs in het bestuur gekozen. Zij bedankte echter voor de eer.

Met behulp van ds. P.L.L. Post uit Rijswijk kreeg de vereniging vaste vorm en werd een rooster opgesteld voor het houden van preekbeurten

Afbeelding 14. Prominente leden van de V.V.H. van het eerste uur: C.G. Noordam en J.D.P. van Duijvenbode.

om de week. C.G. Noordam, bestuurslid van de Spaar- en voorschotbank, stelde een lokaal van die bank in de Dorpsstraat beschikbaar en na de aanschaf van een kamerorgel en 25 voetenbankjes "voor de dames" startten de godsdienstoefeningen. Ook werd al direct een damescomité gevormd voor het organiseren van een kerstfeest voor de kinderen en kon men een Haagse predikant bereid vinden om gratis godsdienstonderwijs te geven. De slechte dienstregeling had tot gevolg dat de goede man met de trein naar Pijnacker moest reizen en vandaar met paard en wagen werd opgehaald. Zijn opvolgsters hielden tevens zondagsschool, hoewel mej. Benschop dit in 1920 — wederom vanwege de slechte verbindingen — op zaterdag deed. Haar eerste les werd bijzonder slecht bezocht vanwege een gelijktijdige goochelvoorstelling in het gymnastiekgebouw achter de Spaar- en voorschotbank en het feit dat de meisjes op zaterdag onmisbaar werden geacht in het huishouden. Gelukkig kon men in 1921 constateren: "met de catechisatie en de zondagsschool blijft het schitterend gaan; met lust en ijver werkt de onderwijzeres hier en met plezier gaan de kinderen er heen, wat een verblijvend teeken is!".

Een voortdurende zorg vormden de financiën van de kleine vereniging. Dankzij de heren Noordam kon gebruik worden gemaakt van een bedrijfstelefoon, een duplicator en van de diensten van oude Chiel, de koetsier. Toch sloot de rekening ieder jaar maar net en voor grote uitgaven moesten elke keer nieuwe oplossingen worden bedacht. Het orgel werd bijvoorbeeld gefinancierd door een renteloze lening door de bestuursleden, die vervolgens hun geld in de loop der jaren terugkregen via giften uit het orgelbusje. Vanaf 1922 werden lammeren geweid ten bate van de vereniging. Dankzij de inspanningen van de landbouwers Glijnis en Huijsman zorgde dit tot aan de oorlog voor een batig saldo op de verenigingsrekening. Na 1945 werd nog enkele keren gepoogd om dit schapenfonds nieuw leven in te blazen maar men gaf in die tijd liever geld: papieren schaapjes hadden de lammetjes vervangen.

Ondanks de krappe kas vond men altijd weer geld voor belangrijk geachte uitgaven, zoals in 1923, toen twee kinderen naar Lunteren werden gestuurd om op te knappen en gelukkig "blozend en met aanmerkelijke gewichtstoename" terugkeerden en in 1928, toen een gift beschikbaar werd gesteld aan de twee jaar tevoren opgerichte Vrijzinnig Protestantse Radio Omroep (V.P.R.O.). Een kleine winst werd in 1921 behaald op de verkoop van het oude orgel aan de zuster gemeente in Delft en een benefietconcert door het Delftse zangkoor leverde ook weer enige financiële ruimte op.

Verhouding tot de hervormde gemeente

Zoals viel te verwachten werd de oprichting van de vereniging door de hervormde kerkeraad niet met gejuich begroet. De vrijzinnigen wilden de kerk van binnenuit veranderen en waren dan ook lidmaat van de hervormde gemeente. Zij betaalden de verplichte hoofdelijke omslag en namen deel aan de verkiezingen. Iedere tien jaar stonden de gemeentelieden namelijk voor de keus om de verkiezing van kerkeradsleden te laten geschieden door de kerkeraad zelf of door een kiescollege. De vrijzinnigen waren sterk voor een kiescollege maar door hun numerieke minderheid lukte het nooit om de kerkeraad te passeren. De hoofdelijke omslag was ook een heikel punt: hoe graag had men dat geld niet voor de vereniging beschikbaar gehad! Een verzoek aan de kerkvoogdij om bijvoorbeeld de helft van de omslag van vrijzinnige lidmaten aan de vereniging ten goede te laten komen, werd in 1920 "op hooghartige wijze zonder eenige motiveering afgewezen". Ook het gebruik van het kerkgebouw werd steevast geweigerd. Vanuit de hervormde gemeente gezien was de vereniging een splijt-

zwam, die alleen maar voor opschudding zorgde. Overigens werd in 1926 de Vereniging tot verbreiding der gereformeerde waarheid in de N.H. kerk opgericht, waarmee de rechterflank van de kerk zich organiseerde. Vonden de vrijzinnigen de kerkeraad te orthodox, de waarheidsvrienden meenden dat de kerkeraad in sommige opzichten juist te vrijzinnig was.

Jarenlang was de vereniging voor het houden van doopdiensten aangewezen op de gastvrijheid van de Rijswijkse hervormde gemeente, waar wel een vrijzinnige predikant voorging. De Zoetermeerse kerkeraad gaf geen toestemming voor dopen door een andere predikant in Zoetermeer en stelde geen ouderlingen beschikbaar. Vanwege het verder ontbreken van predikanten met vrijzinnige opvattingen in de omgeving kon men nergens anders kinderen hervormd laten dopen dan in Rijswijk. De dopelingen werden vervolgens in Zoetermeer op attestatie ingeschreven. Hetzelfde gold voor het afleggen van belijdenis. Voor het dopen elders moest wel toestemming aan de kerkeraad worden gevraagd, maar deze werd nooit geweigerd. Pas in de jaren zeventig zou hier een elegante oplossing voor worden gevonden. Huwelijken konden wel plaats vinden maar in de kleine vereniging kwam dat natuurlijk niet veel voor. Een van de eerste vermeldingen van een bruiloft dateert uit de oorlog, toen op 24 december 1940 het huwelijk van het echtpaar Rademaker-Noordam in het Spaarbankgebouw werd ingezegend.

De Zoetermeerse vrijzinnigen beschikten niet over een eigen predikant maar hadden wel een voorganger die regelmatig catechisatie gaf, de leden bezocht en vaker dan anderen de kerkdiensten leidde. Na ds. Post had ds. J.D. van der Veen, ook uit Rijswijk, vanaf 1929 een vaste band met Zoetermeer. In hetzelfde jaar kreeg de hervormde gemeente een nieuwe predikant, ds. J.F. Roth, die verklaarde niet alleen op de christelijke school te willen catechiseren maar ook op de openbare school, waar de vrijzinnige dominee al werkte. Een aanbod tot samenwerking stuitte op een "botte weigering" van ds. Roth, die verklaarde nooit met de vrijzinnigen te zullen samenwerken. Het college van burgemeester en wethouders en de inspecteur van het lager onderwijs werden geraadpleegd om uit de impasse te komen; zij verwezen echter door naar de minister van onderwijs. De verenigingsleden werden inmiddels via een circulaire op de hoogte gesteld van de ontwikkelingen. Helaas is de uitslag van deze kwestie niet bekend.

Afbeelding 15. S. Glijnis, bestuurslid van 1914-1931.

In 1930 werd wederom een poging gedaan om een deel van de hoofdelijke omslag terug te krijgen, er werd zelfs over gesproken met de Vereniging tot verbreiding der gereformeerde waarheid; twee uitersten raakten elkaar! De kerkvoogdij bleef echter op het standpunt staan dat wanneer men geen omslag betaalde, men het lidmaatschap van de kerk maar moest opzeggen.

Gemeenteleven

De verslagen van de ledenvergaderingen gecombineerd met de jaarverslagen geven een aardig beeld van wat de leden zoal bezig hield. De vergaderingen werden, zoals in 1935 werd verzucht "ouder gewoonte

slecht bezocht" en het is de vereniging gedurende haar gehele bestaan niet gelukt om daar verbetering in aan te brengen: twee tot acht leden met een enkele uitschieter naar twintig was het bekende beeld. Toch werd krachtdadig en voortvarend besloten, zoals in 1938 toen de leden het voorstel aannamen om de predikant en het bestuur voortaan eerst de zaal te laten verlaten vanwege de beperkte tijd na de dienst (de dominee moest weer naar huis met dat slechte openbaar vervoer!) en omdat dat elders ook zo ging. Toen dat eenmaal werd ingevoerd bleek dat de aanwezigen zo opdrongen dat het bestuur bij de uitgang "te snel moest offeren". Laconiek werd geconcludeerd dat daar niets aan te doen was en dat de bestuursleden hun gaven maar gereed dienden te houden. In dezelfde tijd verscheen een nieuwe hervormde zangbundel maar er was weinig animo voor aanschaf: "velen hebben het boek van vader of moeder en zijn vertrouwd met de huidige wijze van zingen". De mogelijkheid werd echter niet uitgesloten dat een "na ons komend geslacht" er een andere zienswijze op zou nahouden.

Oorlogsjaren

In het begin van de oorlog had de vereniging nog weinig last van de gevolgen van de bezetting. De kerkdiensten werden in de regel eens per twee weken in het Spaarbankgebouw gehouden en naast de "vaste" predikant ds. Van der Veen, trad ook ds. Post, die de vereniging had helpen oprichten, nog wel eens op. Daarnaast bezocht ds. G. Westmijse met enige regelmaat Zoetermeer. Zijn optreden was dusdanig indrukwekkend, dat hij altijd volle zalen trok. Activiteiten werden gaarne gekoppeld aan zijn preekbeurten, vanwege de grote opkomst. De diensten werden aan het einde van de middag gehouden. Voor de catechisaties werd in 1941 ds. C. de Haas aangetrokken. Zijn lessen werden goed bezocht maar wellicht kwam dat vooral — volgens een oud-catechisant — door de mooie verhalen die dominee kon vertellen over Nederlandsch Indië, waar hij jaren had gewerkt.

De V.P.R.O. moest in de oorlog al spoedig zijn uitzendingen staken; het Vrije Geluid mocht niet meer worden gehoord! Vervolgens vorderden de bezetters alle vergaderruimte, waardoor de vereniging genoodzaakt was elders een preekplaats te zoeken. Een gesprek met de kerkeraad van de hervormde gemeente, samen met de broeders van de Evangelisatie, had in het voorjaar nog tot niets geleid dus in feite konden de activiteiten nauwelijks voortgang vinden. Gelukkig bood G. Glijnis uitkomst: hij had zojuist een nieuwe stal gebouwd en zolang de koeien niet naar binnen hoefden, konden daar kerkdiensten worden

Afbeelding 16. Het gebouw van de Spaar- en voorschotbank, waar jarenlang de bijeenkomsten van de Vereniging van vrijzinnige hervormden werden gehouden.

gehouden. Op eerste Pinksterdag 1943 startten hier de godsdienstoefeningen. Zo goed en zo kwaad als het ging werd het werk voortgezet, totdat men halverwege 1944 weer over het Spaarbankgebouw kon beschikken. Inmiddels was in 1943 een bouwcommissie in het leven geroepen. Het orgelbusje, bestemd voor de financiering van het orgel, werd omgedoopt tot bouwfondsbusje en op 6 juni 1946 werd officieel de Stichting Bouwfonds opgericht, om de inmiddels ingezamelde gelden te beheren. Het bestuur van de stichting werd voor onbepaalde tijd benoemd door de leden van de vereniging en zag kans om in korte tijd aanzienlijke bedragen bijeen te brengen.

Een eigen kerkgebouw

Omstreeks 1945 werd de Vrijzinnig christelijke jeugdclub "De vrije vogels" opgericht, hoewel er ook voor de oorlog al sprake was van min of meer georganiseerde jeugd. De jeugdclub had een eigen blad "De Schakel" dat tweewekelijks verscheen. Het ging al spoedig fungeren als kontaktorgaan voor de gehele vereniging. In 1947 kon de secretaris enthousiast in zijn jaarverslag melden dat de vereniging 75 leden en maar liefst 45 "sim[pa]tiseerenden" telde. De diensten werden gemiddeld door 50 mensen bezocht. Het ging dus goed met de vereniging en dit uitte zich onder andere in een flinke gift aan de Rijswijkse vrijzin-

Afbeelding 17. Leerlingen van de vrijzinnige hervormde zondagschool omstreeks 1929.

nigen, die in 1948 een nieuw orgel kochten. De doop- en belijdenisdiensten vonden immers al jaren in Rijswijk plaats en men was aan die gastvrijheid wel iets verplicht. Wellicht aangestoken door het goede voorbeeld schaften de Zoetermeeders een jaar later een eigen nieuw orgel aan.

In deze periode van groei springt er een aantal mensen uit, die de vereniging als het ware voorttrokken. Zonder anderen te kort te doen zijn zij het vermelden waard: E. van der Burg, bestuurslid tussen 1931 en 1969 en het eerste erelid van de vereniging, W.C. Oudshoorn (1937-1958), voorzitter, P.H. Groenheijde (1926-1947), jarenlang penningmeester, W. van der Wel (1944-1957), J. Muilwijk (1951-1965) en D. van der Vooren (1950-1963). De kascommissie bestond ruim twintig jaar lang uit dezelfde heren: W. Dreise en H. Schans. Pas in de jaren vijftig werden regelmatig anderen benoemd.

Door de grote toeloop werd het in 1951 mogelijk om in ieder geval 's winters wekelijks diensten te houden. Het ledental groeide, het bouwfonds evenzo en de gemeente Zoetermeer nam in zijn uitbreidingsplan 600 vierkante meter op voor een kerkje. De prijs was toen nog f 8,50 per vierkante meter. In 1952 werd het besluit tot aankoop van de grond genomen, mogelijk in een vergadering die werd opgeluisterd door muziek van het fanfaregezelschap dat in een nabije ruimte oefende. In ieder geval werd daar in die tijd nogal eens over geklaagd.

De groei van Zoetermeer deed ook andersgezinden hier naar toe komen en reeds in de vroege jaren vijftig is er sprake van remonstrantse en doopsgezinde geïnteresseerden. Enkele jaren later kwamen ook evangelisch-lutheranen zich melden. Er was even een opwelling om de naam van de V.V.H. te wijzigen maar dat ging toch wat ver: sympathisanten waren hartelijk welkom maar het bleef Vrijzinnige hervormden. De jeugdclub bloeide in deze jaren sterk op. In 1952 organiseerde zij een manifestatie voor het gewest Zuid-Holland van de V.C.J.C., waarbij ruim 100 jongelui in een tentenkamp op het land van Van der Wel bivakkeerden.

Op 10 april 1954 werd het principebesluit tot grondaankoop bekrachtigd door de ledenvergadering. Gekozen werd voor grond aan de Julianalaan die weliswaar duurder was dan het oorspronkelijk gereserveerde stuk maar veel gunstiger lag. Wel bestond enige angst voor drukverkeer langs de nieuwe laan! Vanaf die datum raakte alles in een

Afbeelding 18. Burgemeester N. Vernède spreekt de leden van de vereniging toe, waarschijnlijk bij de laatste bijeenkomst in het Spaarbankgebouw.

stroomversnelling: een klein jaar later verkreeg de vereniging rechtspersoonlijkheid — noodzakelijk om de grond te kunnen kopen — en op 3 februari 1955 werd besloten tot kerkbouw. De financiering was één van de grootste problemen die overwonnen moesten worden. De bouwsom bedroeg circa f 80.000,- zodat elke cent nog omgekeerd diende te worden. Een voorstel om de toren met koper te bedekken (slechts f 400,-) haalde het dan ook niet. De kerk werd ingericht met 125 klapstoelen à f 14,50 en ook kwam er een nieuw harmonium. Het oude uit 1949 voldeed blijkbaar niet meer voor de nieuwe kerk. Het werd aangeboden aan de gereformeerde kerk onderhoudende artikel 31, met wie de vereniging al enkele jaren van het Spaarbankgebouw

gebruik maakte. De kerk werd in vijf maanden gebouwd en op 20 december 1955 in gebruik genomen.

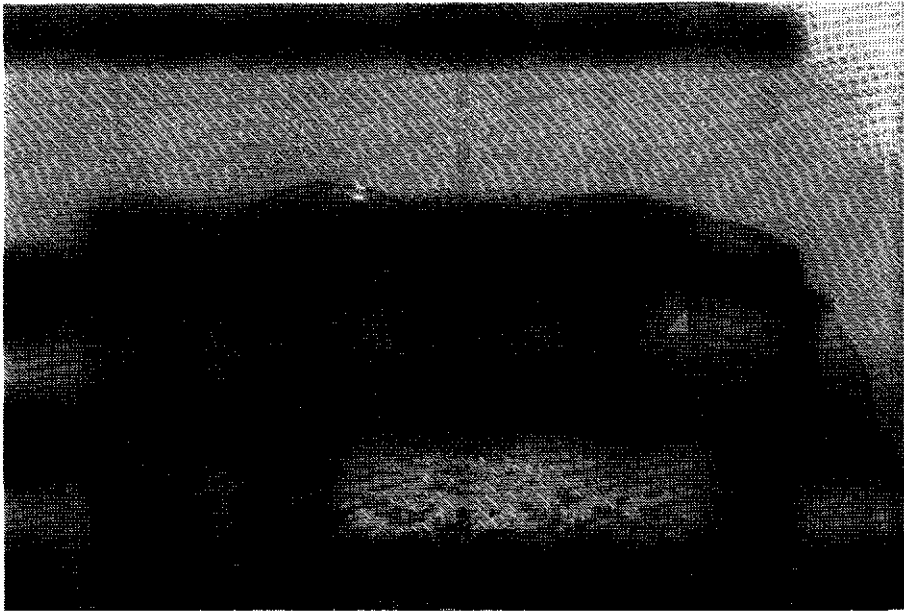
Jaren van groei

In 1956 deed het eerste vrouwelijke bestuurslid haar intrede: mevrouw A.C. Graafland, die zich bijzonder inzette voor het damescomité, dat zich in die jaren moderniseerde tot vrouwenvereniging. Haar man, G. Graafland, begon in 1955 een kerkkoortje ter opluistering van de vieringen. Het ledental steeg tot 100 en ook het kerkbezoek gaf een toename van 50% te zien. Helaas moest voor dopen en belijdenis nog steeds worden uitgeweken naar Rijswijk; in 1956 werd de situatie in de hervormde gemeente als "somberder dan ooit" beschouwd. Ook intern kampte de vereniging met enkele problemen: de jeugdvereniging kwijnde weg wegens gebrek aan belangstelling maar eigenlijk vooral wegens gebrek aan jeugd. De Schakel werd door het bestuur overgenomen als verenigingsblad en enkele jaren later bestond er al angst voor "vergrijzing" van de vereniging. Hier tegenover stonden echter de vele activiteiten die de vrouwenvereniging met name in de jaren zestig ontplooidde: de ene bazar volgde op de andere en vele nuttige en noodzakelijke aanschaffingen konden hieruit worden bekostigd: van grasmaaimachine tot liederenbord.

Na de aanwijzing van Zoetermeer als groeikern in 1962 maakte ook de Zoetermeerse samenleving in de jaren zestig de grote sprong voorwaarts. In 1967 werd voor het eerst in de geschiedenis van de V.V.H. een folder vervaardigd om nieuwe inwoners te informeren over de Adventskerkgemeente. De folder werd verspreid via het in de kersverse wijk Driemanspolder ingerichte "publiciteitsbureau". De vereniging nam deel in vele in die tijd opgerichte maatschappelijke organisaties zoals de Stichting voor sociaal cultureel werk "De Meerhaven", waarvan D. van der Vooren jarenlang voorzitter is geweest, de Stichting Maatschappelijk werk, de Stichting Verpleeghuis voor chronisch zieke bejaarden en het Beraad van kerken. Ondanks al deze nieuwe zaken ging het oude niet geheel verloren: het kerstfeest voor de zondagschool, met een traditie teruggaand tot 1914, bleef een jaarlijks hoogtepunt voor de kinderen.

Nieuwe wegen

In 1967 werden op meerdere manieren nieuwe wegen ingeslagen: De Schakel werd opgeheven en de leden namen een collectief abonnement op het landelijke blad Kerk en Wereld. De V.V.H. te Leiden had

Afbeelding 19. Jubilea van de V.V.H., verbeeld in aardewerk.

een pijporgel in de aanbidding, hetgeen na ampele overweging werd aangekocht. De bouw van een orgelgalerij als gevolg van de aankoop werd mogelijk gemaakt door de heren L. Bontenbal en J. Lamboo. Informele besprekingen met de predikant van de hervormde gemeente, ds. A. Pietersma, leidden tot toenadering en de roep om een vaste voorganger werd steeds groter. Helaas leverde een subsidieaanvraag bij het hoofdbestuur van de vrijzinnige hervormden niets op, zodat naar andere wegen werd gezocht. Tegelijkertijd zochten de remonstrants gereformeerde gemeente en de doopsgezinde gemeente in Den Haag naar samenwerkingsmogelijkheden en dit beïnvloedde ook de in Zoetermeer woonachtige remonstranten en doopsgezinden. De remonstranten hier waren sterke voorstanders van een federatie onder de administratieve koepel van de V.V.H. De doopsgezinden waren iets voorzichtiger en gaven voorsnog de voorkeur aan een gezamenlijke geloofsgemeenschap met alleen de remonstranten. De vrijzinnigen sloten intussen in 1968 een overeenkomst met de vrijzinnig protestantse geloofsgemeenschap in Boskoop, waardoor het mogelijk werd een gezamenlijke predikant aan te stellen.

Op 7 juni 1969 werd de Remonstrantse kring Zoetermeer opgericht. Na ruim 100 jaar kreeg Zoetermeer hiermee weer een eigen remonstrants kerkgenootschap. Op 25 september volgde de stichting van de Doopsgezinde gemeente. De doopsgezinden waren nieuw in Zoetermeer. Vanouds was deze geloofsgemeenschap sterker vertegenwoordigd in het noorden van het land. Kenmerkend voor de doopsgezinden, die zich feitelijk reeds in 1530 in de Lage Landen organiseerden, is de overtuiging dat Gods liefde iedereen in staat wil stellen een gemeente van nieuwe mensen te vormen. Een uitvloeisel daarvan is de volwassendoop, als begin van een nieuw leven. Vanouds zijn ook verzaking van de wereld, het weigeren van eedsaflegging ("ons ja is ja") en overtuigd pacifisme typisch doperse eigenschappen. Hier in de omgeving was slechts in Leiden een doopsgezinde gemeente gevestigd. De gemeenten te Den Haag en Delft werden rond 1750 opgeheven en in het dorp Hazerswoude bevond zich een kleine gemeenschap, die omstreeks 1795 ophield te bestaan. In 1881 werd in Den Haag weer een doopsgezinde gemeente opgericht, die de bakermat voor de Zoetermeerse zou vormen.

De remonstranten en doopsgezinden in Zoetermeer sloten direct na hun oprichting een samenwerkingsovereenkomst. Ondertussen waren de besprekingen met de vrijzinnige hervormden in volle gang gebleven en aan het einde van dat jaar waren alle nodige officiële stappen gezet om tot een samenwerkingsverband te komen. Dit verband zou nadrukkelijk geen federatie zijn en met behoud van ieders eigenheid een "belangengemeenschap op basis van ondogmatisch christendom" vormen. De gedachte hierachter was dat een bundeling van krachten beter zou zijn voor de "verwezenlijking van gemeenschappelijke doelstellingen in godsdienstig-kerkelijke en praktisch-wereldse zin". De volledige besturen van de drie gemeenten vormden samen het College van bestuur van het samenwerkingsverband, dat op 25 januari 1970 officieel van start ging. Als naam was gekozen voor V.V.H.-DoRe, weliswaar voorlopig maar "makkelijk in het gehoor liggend". De naam heeft het in ieder geval een kwart eeuw uitgehouden. Als naam voor het blad van het samenwerkingsverband werd toepasselijk "Nieuwe Wegen" gekozen.

Nauwere samenwerking

Door de samenwerking met onder andere de remonstranten kon in 1970 een lang gekoesterde wens van de vrijzinnige hervormden in vervulling gaan: een doopdienst in de eigen kerk. De Remonstrantse Broederschap had de Zoetermeerse voorganger ds. P. van der Laarse

namelijk doopconsent gegeven en de remonstrantse dopen werden door de Nederlandse Hervormde kerk erkend. Dit betekende dat een vrijzinnig kindje remonstrants gedoopt kon worden en vervolgens als hervormd dooplid kon worden ingeschreven. Hoewel dit een omslachtige methode was, bestond er ook nog een praktisch bezwaar: er was geen doopvont! Een in Boskoop geleend vont bracht gelukkig uitkomst. In 1973 waren de betrekkingen met de hervormde gemeente inmiddels dusdanig verbeterd dat de hervormde predikant ds. A. Pietersma een doopdienst in de Adventskerk kon leiden. Een jaar later kwam men overeen dat twee leden van de V.V.H. op voorspraak van de vereniging als ouderlingen in de hervormde gemeente zouden worden bevestigd. De V.V.H. werd als een bijzondere sectie aan de hervormde gemeente toegevoegd en op 9 februari 1975 werden de ouderlingen bevestigd. Dankzij een gift van de leden ter gelegenheid van het zestigjarige bestaan van de V.V.H. in 1974 beschikte de Adventskerk inmiddels over een doopvont, een tinnen avondmaalsstel en tafellinnen.

Ook de banden binnen het samenwerkingsverband werden strakker aangehaald. Vanaf 1975 werd gewerkt met gezamenlijke begrotingen en gemeenschappelijke jaarvergaderingen. In 1978 bereikten de gezamenlijke kerkgemeenschappen een ledental van 226. Daarvan was 70% vrijzinnig hervormd, 9% doopsgezind en 21% remonstrant. Helaas nam de omvang sinds die tijd langzaam af: thans omvat de geloofsgemeenschap ongeveer 125 leden. In 1981 vond de nauwere samenwerking zijn beslag in de oprichting van de vereniging Samenwerkingsverband van vrijzinnige hervormden, doopsgezinden, remonstranten en anderen. Ook in de naamgeving kwam op die manier het openstaan voor een ieder die zich in de beginselen van de vereniging kon vinden tot uiting. De voorgestelde naam "Samenwerkingsverband van vrijzinnige christenen" moest het toch afleggen tegen het al vertrouwde V.V.H.-DoRe. Na het vertrek van ds. Van der Laarse in 1972 was men gaan samenwerken met de vrijzinnige hervormde gemeente in Delft maar de gezamenlijke predikant had na enkele jaren zijn handen al vol aan Delft alleen, zodat deze constructie in 1985 werd beëindigd.

De samenwerking was zo vanzelfsprekend dat men pas in 1987 constateerde dat de Vereniging van vrijzinnige hervormden officieel in 1984 had opgehouden te bestaan. De vereniging, nog steeds eigenaar van het kerkgebouw, was immers in 1954 voor dertig jaar aangegaan, zoals toen wettelijk verplicht was. Ook de bestuurstermijnen van de

voorzitter en de secretaris waren verlopen zodat er in feite slechts een demissionair bestuur was. De statuten werden aangepast en goedgekeurd waarna de vereniging in 1989 werd heropgericht. De wens tot uitbreiding van de vergader- en koffieruimte kon in 1993 worden vervuld nadat enkele leden, volgens goede traditie, hiervoor een renteloze lening aanboden. De geheel in stijl gehouden aanbouw aan de Adventskerk getuigt van vertrouwen in de toekomst en is een kroon op de samenwerking binnen de Adventskerkgemeente.

De Adventskerk

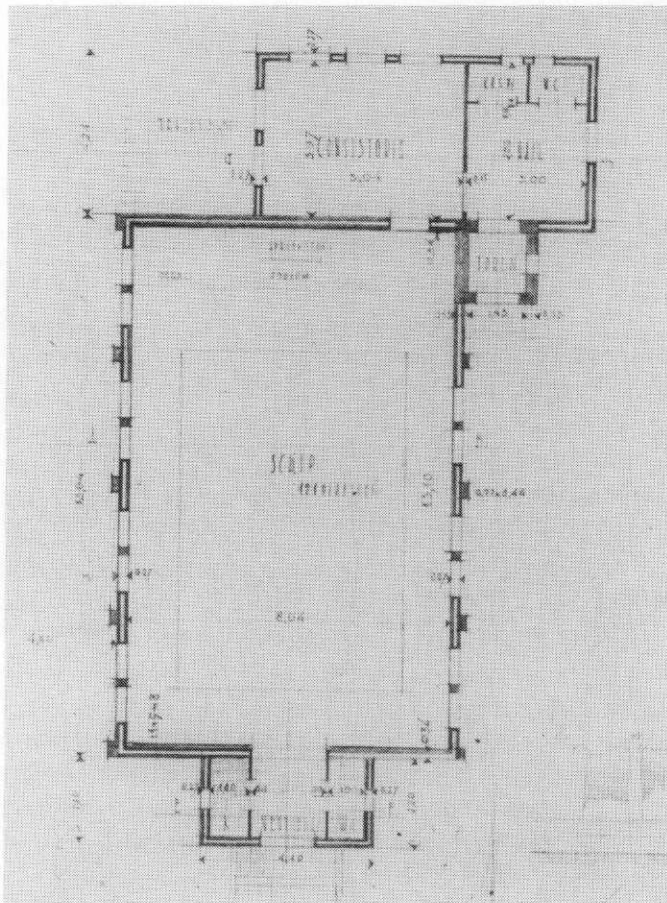
HET was in de oorlogsjaren dat de Vereniging van vrijzinnige hervormden het gemis van een eigen kerkgebouw sterk ging voelen. Vanaf de oprichting in 1914 had de V.V.H. voor de godsdienstoefeningen gebruik gemaakt van de Spaar- en voorschot-bank in de Dorpsstraat, maar in november 1942 was alle beschikbare vergaderruimte gevorderd door de Duitse bezetter. Op 25 april 1943 werd in de remonstrantse kerk van Zevenhuizen een godsdienst-oefening bijgewoond die iedereen zeer geslaagd had gevonden, en naar aanleiding daarvan stelde voorzitter C.G. Noordam tijdens de bestuursvergadering op 2 mei voor "een bouwfonds te stichten om te geraken tot oprichting van een eigen gebouw". Het voorstel werd op 8 juni aan de ledenvergadering voorgelegd en aangenomen. Daarmee was de V.V.H. op dat moment natuurlijk nog niet aan een ruimte geholpen, maar gelukkig stelde G. Glijnis tijdens dezelfde vergadering zijn nieuwe stal ter beschikking voor de kerkdiensten. Zij het dat het maar een tijdelijke oplossing was, want half oktober moest het vee weer op stal.

Voor de stichting van een bouwfonds bleek het noodzakelijk om een bouwcommissie te benoemen, waarin de heren P. Bakker, W. v.d. Wel, A. Huysman, J. Janse, C.L.J. Bos, G. Glijnis en P.H. Groenheyde zitting namen.

De commissie ging meteen aan de slag om geld voor een nieuwe kerk bijeen te brengen en volgens het verslag van de ledenvergadering op 8 februari 1944 deelde de heer P. Bakker mede "dat er bij ongeveer 29 leden een bedrag is ontvangen van f 8.457,02, onder ademlooze stilte wordt dit resultaat aangehoord,...". Op 17 augustus 1945 was het bedrag al gestegen tot f 13.000,-.

Vorbereidingen voor de bouw

Op 22 september 1948 werd het geld van de bouwcommissie overgedragen aan de V.V.H., zodat deze over de rente kon beschikken. In de jaren daarna leken de plannen voor een eigen kerk enigszins op de

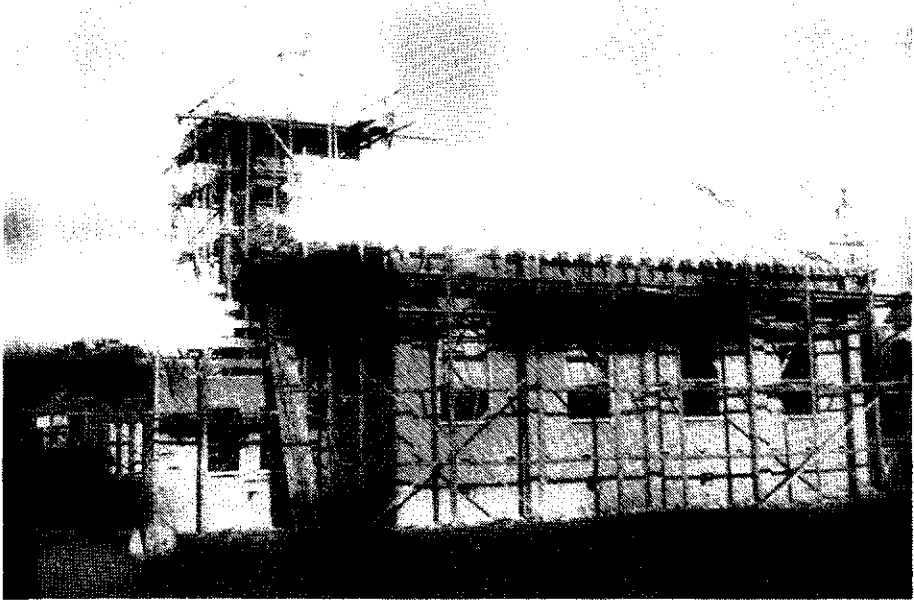

Afbeelding 20. Bouwtekening van de Adventskerk door A. van Eck, 1955.

achtergrond te raken, totdat de voorzitter tijdens een bestuursvergadering op 30 januari 1952 het uitbreidingsplan van de gemeente Zoetermeer ten westen van het Wilhelminapark ter sprake bracht. Daarin bleek namelijk ongeveer 600 vierkante meter grond voor een kerkje gereserveerd te zijn. De prijs van de grond bedroeg rond de f 5.500,-. Het bouwfonds voor de bouw van de kerk was op dat moment f 26.000,- groot, maar dit werd niet voldoende geacht om ook de grondaankoop van te betalen. De f 5.500,- moest dus via vrijwillige bijdragen bijeengebracht worden.

Op 24 maart werd het voorstel om de grond aan te kopen ter goedkeuring aan de ledenvergadering voorgelegd. De notulist had kennelijk

Afbeelding 21. De Adventskerk tijdens de bouw, gezien vanuit het oosten.

zijn handen vol aan de verslaglegging, want hij schrijft: "Hierna brandt de discussie los en ik maak bij voorbaat mijn verontschuldigen dat ik al hetgeen door de leden hieromtrent naar voren is gebracht niet heb kunnen notuleren". Uiteindelijk bleek de meerderheid accoord te gaan zodat besloten werd tot aankoop van de grond.

Het zou echter nog wel even duren voor het zover was. Het probleem vormde de juiste lokatie voor de kerk, dat pas na deskundig advies te hebben ingewonnen, werd opgelost; de Julianalaan op de hoek van de nog aan te leggen Irenelaan bleek het meest geschikt. Architect A. van Eck Wzn. uit Voorburg maakte in 1953 een schets voor een kerkje met plaats voor 121 stoelen. Het plan van de architect beoordeelde men als "heel aardig". De kosten werden begroot op f 30.600,-. Om het geld voor de bouw bij elkaar te krijgen, startte de V.V.H. in 1954 een spaaractie onder het motto: "Nog eenmaal de handen uit de mouwen, dan zullen we volgend jaar bouwen".

En inderdaad, 1955 werd het cruciale jaar. Het jaarverslag van de Vereniging karakteriseerde dat jaar dan ook met één woord: kerkbouw. Op 3 februari 1955 had het bestuur in een buitengewone ledenvergadering de machtiging gekregen om tot uitvoering van de plannen over

Afbeelding 22. De pas opgeleverde Adventskerk in een verder maagdelijke omgeving, 1956.

te gaan. In deze vergadering presenteerde het bestuur een groot en een klein plan, waarvan de kosten respectievelijk f 56.000,- en f 70.000,- bedroegen. De leden kozen vervolgens voor het grote plan (waarvan de kosten later op f 80.000,- zouden uitkomen), maar omdat er slechts f 40.000,- in kas was, moest er voor de ontbrekende f 30.000,- een oplossing worden gevonden. Deze bleek even eenvoudig als ingenieus te zijn; een lening die door periodieke betalingen van de leden zou worden afgelost. De weg voor de bouw van de kerk was vrij.

In de ledenvergadering van 21 april 1955 werd een speciale bouwcommissie benoemd die bestond uit de heren H. van Elk, G.P. Glijnis, M. Verbeek en D. van der Vooren. Zij legden in overleg met architect Van Eck contact met aannemer L. Bontenbal uit Zoetermeer en hij kreeg de opdracht om de kerk te bouwen. Bontenbal begon in de eerste week van augustus en na een voorspoedige bouw volgde de oplevering van de kerk in december.

Op 18 december werd "met toch wel iets van weemoed in het hart" de laatste bijeenkomst in het Spaarbankgebouw gehouden, dat in 1944 weer ter beschikking van de V.V.H. was gekomen. Twee dagen later,

Afbeelding 23. Het interieur van de kerk na de ingebruikname, met de oorspronkelijke klapstoelen en lichtkroon.

Afbeelding 24. De Adventskerk in 1995, gezien vanuit het noorden.

Afbeelding 25. De kerktoeren, met opengewerkte betonnen lantaarn onder een zadeldak.

op 20 december, werd de nieuwe kerk ingewijd. Als teken van inwijding legde voorganger P.J. van Ouwkerk de Statenbijbel — een geschenk van P. Rademaker — plechtig op de preekstoel. De gekozen naam "Adventskerk" gaf treffend uitdrukking aan de grote verwachtingen die allen bij de ingebruikname van het eigen gebouw koesterden.

Exterieur

Het ontwerp voor de Adventskerk van architect Van Eck sluit aan bij de traditionele stijl van de Delftse School. Deze architectuurstroming ontstond in het midden van de jaren twintig rondom de Delftse hoog-

Afbeelding 26. Het interieur van de kerk, gezien vanaf de orgelgalerij.

leraar bouwkunde ir. M.J. Granpré Molière en wordt gekenmerkt door een sobere vormtaal die vooral ontleend is aan de vaderlandse bouwtraditie (bakstenen muren, hoge puntdaken en natuurstenen accenten). Tot ver in de jaren vijftig behield de Delftse School zijn invloed.

De Adventskerk is een rechthoekig zaalkerkje, opgetrokken uit zachtgele baksteen en gedekt door een zadeldak. Tussen de steunberen zijn hoge in roeden onderverdeelde stalen vensters aangebracht die bij de kerkzaal horen. In de voor- en achtergevel bevindt zich onder de top een rond venster met stermotief.

De hoofdingang van de kerk is in een uitgebouwd portaal aan de Julianalaan gesitueerd. Twee bakstenen muurtjes markeren de stoep voor de fraaie houten cassettendeur, die de entree tot het kerkportaal vormt.

Aan de rechterkant van de kerk verheft zich de toren, die bekroond wordt door een opengewerkte betonnen lantaarn. Hierop staat een roodkoperen spits die volgens het verslag van de bouwcommissie "de eeuwen trotseren kan". Een reeks kleine rechthoekige vensters met ruitvormig glas-in-lood en betonnen onderdorpels is op regelmatige

Afbeelding 27. Het interieur van de consistorie gezien in de richting van het nieuwe gedeelte.

afstand van elkaar in de muren geplaatst en benadrukt het ranke, opgaande silhouet van de toren.

Het is gebruikelijk dat in een kerktoren een klok hangt, maar hier ontbreekt deze. Ooit hebben er — in 1958 — op proef twee kleine luidklokjes gehangen, maar het bestuur vond het geluid te licht. Vervolgens werd een deskundige geraadpleegd en daar is het kennelijk bij gebleven. Nog één keer daarna hebben de leden tijdens een gezamenlijke vergadering van het Samenwerkingsverband op 5 november 1979 het over het aanschaffen van een luidklok gehad, maar besloten werd hiervan af te zien. Toch is een klein klokje in de toren, dat zou kunnen luiden als het Onze Vader wordt gebeden, een grote wens van het huidige bestuur.

Aan de achterzijde van de kerk bevindt zich de consistorie met de keuken, een lagere, zelfstandige ruimte die perfect aansluit bij de vormgeving van het kerkgebouw. In 1993 werd de consistorie uitgebreid door hem eenvoudigweg in vrijwel dezelfde vorm te dupliceren. De bouw werd uitgevoerd door de aannemers Gräper uit Benthuizen en gebr. Huurman uit Zoetermeer. De extra ruimte was nodig om onder meer de kinderkring een betere accommodatie te geven en de verga-derruimte te vergroten.

Afbeelding 28. De orgelgalerij en het pijporgel uit 1967. De dubbele deuren geven toegang tot het kerkportaal.

Rondom de kerk ligt een fraaie, ruime tuin, die van de straat gescheiden wordt door een laag bakstenen muurtje.

Interieur

Via de houten cassettendeur komen de kerkgangers in het kerkportaal. De muren zijn uitgevoerd in schoon, ongepleisterd metselwerk, met rechts een doorgang die uitkomt in de voormalige garderobe (nu bergruimte). Naast de voordeur hangt een bord met de tekst: "Ora-et-Spera. Deze kerk is gebouwd door de Vereniging van Vrijzinnig Hervormden, december 1955".

Het portaal biedt direct toegang tot het kerkzaaltje. Dit is een ongedeelde rechthoekige ruimte, sober maar sfeervol, met witgepleisterde muren, betonnen vloertegels en een open houten spantenkap die op natuurstenen consoles rust. De indeling van de ruimte is nog geheel in de traditie van de jaren vijftig. De banken en de stoelen zijn in de lengte-as gericht op het liturgisch centrum aan één van de beide korte zijden. Het middenpad tussen de banken leidt hier rechtstreeks naar toe.

Aan de tegenoverliggende korte zijde bevindt zich de orgelgalerij. Deze is over de volle breedte van de kerk gebouwd en rust op acht

Afbeelding 29. De achterzijde van de Adventskerk. Het rechtergedeelte is de uitbreiding van de consistorie uit 1993.

stalen poten. De orgelgalerij en het bijbehorende pijporgel stammen niet uit de bouwtijd van de kerk, maar uit 1967. Hoewel de V.V.H. bij de bouw graag een pijporgel had willen hebben, kon dit toen vanwege de hoge prijs van f 20.000,- tot f 30.000,- niet doorgaan. Een veel goedkoper harmonium met bank voor f 1.020,- was het alternatief. In 1967 kreeg het bestuur de kans om een gebruikt pijporgel te kopen van de afdeling Leiden, dat opgesteld stond in één van de zalen van het Leidse Volkshuis. De vraagprijs was slechts f 3.500,-. De ledenvergadering ging accoord met de aankoop, al moest hiervoor in de kerk vanwege de omvang van het orgel een galerij gebouwd worden. De leden L. Bontenbal en J. Lamboo deden daarop een genereus aanbod: zij zouden zorg dragen voor het plaatsen van een galerij. Achterin de kerk bereikt men via een deur rechts van de preekstoel de consistorie, een ruime en goed gemeubileerde gemeenschapsruimte, en de keuken. De keuken staat via een gemetselde rondboog in verbinding met het torenportaal, dat als zij-ingang fungeert. Een tweede zij-ingang is te vinden in het nieuw aangebouwde gedeelte van de consistorie.

De belangrijkste inventarisstukken van de kerk staan in het liturgisch centrum: de preekstoel op een verhoogd podium, het doopvont en

daarvoor de avondmaalstafel. Aan weerszijden van de preekstoel hangen een psalmbord en een kruis.

De houten preekstoel stamt uit de bouwtijd van de kerk en is gemaakt door E. van Leeuwe, volgens het verslag van de bouwcommissie een "timmerman van de oude stempel". Ook het houten voetstuk van het doopvont is gemaakt door Van Leeuwe. Het doopvont zelf was een cadeau van het Samenwerkingsverband ter gelegenheid van het 60-jarig jubileum van de V.V.H. in 1974. Het cadeau behelsde behalve het doopvont ook een tinnen avondmaalstel, tafellinnen en een tinnen beker voor bloemen.

De overige inventarisstukken zijn van recenter datum. In dezelfde vergadering waarin de aankoop van een luidklok door de leden was afgewezen (november 1979), deelde de voorzitter mee dat "14 stuks massief eiken banken, 1 massief eiken avondmaalstafel, 3 lichtkronen met elk 12 kelken, en een geluidsinstallatie" waren aangeschaft. Een natuurstenen doopvont en een gietijzeren torenkruis kreeg men bij de koop cadeau. De inventarisstukken zijn afkomstig uit de gesloten remonstrants-gereformeerde kerk te Arnhem.

Het torenkruis heeft een tijdlang in de kerk gestaan, omdat plaatsing op de toren te duur was, namelijk f 1700,-. Nu wacht het op een nieuwe bestemming. Het natuurstenen doopvont werd in bruikleen gegeven aan de vrijzinnige hervormde kerk in Zevenhuizen.

Veertig jaar oud is de Adventskerk nu, en niet meer weg te denken uit het stadsbeeld van Zoetermeer. In vormgeving vertrouwd en herkenbaar, zijn in de kerk met het zadeldak, de langwerpige vensters en de hoge toren de elementen van een eeuwenoude bouwtraditie bewaard.

Lijst van predikanten en voorgangers

1633-1635	Jacobus Batelier	1914-1929	P.L.L. Post
1635-1641	Walich Maartensz	1929-1941	J.D. van der Veen
1642-1644	Benjamin Sapma	1941-1945	C. de Haas
1644-1645	Daniel Goulart	1945-1949	J. van Veen
1647-1648	Gerardus Sopingius	1949-1953	N.C.A. Pols
1648-1653	Gerardus Heemskerk	1954-1958	P.J. van Ouwkerk
1653-1667	Henricus Vreeburg	1959-1961	J. van Rossum
1667-1669	Joannes Molinaeus	1961-1966	A. Kalis
1670-1680	Henricus de Paauw	1968-1972	P. van de Laarse
1680-1715	Salomon Borremans	1972-1975	H.D. Elderkamp
1714-1715	Nicolaas Reineman*	1976-1985	mr. H.L. van der Bilt
1716-1721	Jacobus Voegen	1985-1988	G. Berveling
1722-1727	Jacobus Lomannus	1988-	mw. J.F. Postma
1727-1729	Clemens 't Lam		
1729-1731	Jan van de Werken		
1731-1757	Matthijs van Stolk		
1757-1760	Pieter van den Bosch		
1760-1770	Abraham Maas		
1771-1774	Theodorus Frets		
1774-1776	Cornelius van Schoone		
1777-1787	Abraham Maas		
1789-1800	Laurens Kuijper		
1800-1804	Pleun Labberton		
1805-1809	Jan Zanting		
1809-1846	Gerard Lindenberg		
1847-1866	Jan van Leeuwen		

* hulppredikant

Literatuur en bronnen

Clare ende eenvoudighe bekentnisse des kerckenraacts der ghemeente Iesu Christi tot Soetermeer en Segwaerd [...], Leiden 1618

A.N. Duiniveld, Manuscript voor een geschiedenis van Zoetermeer (niet uitgegeven, berust bij het Historisch Genootschap Oud Soetermeer), ca. 1940

A.N. Duiniveld, Zoetermeer in: Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem, deel LV, Haarlem 1937

Gedenboek ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de vereniging van Vrijzinnig Hervormden te Zoetermeer, Zoetermeer 1964

R. Grootveld en B. Koopmans, De Oude Kerk te Zoetermeer, Zoetermeer 1987

P.G. Hoefnagel, Zoetermeer een Hollands tweelingdorp, Zaltbommel 1980

Botine Koopmans, Bouke Tuinstra, Bart Westenbroek (red.), Het huis te Palenstein in Zegwaart: historisch en archeologisch onderzoek naar een kasteel in het veen, Zoetermeer 1993, blz. 21

T. Kootte (samenst.), Rekkelijk of precies, Utrecht: Rijksmuseum Het Catharijneconvent, 1994 (Edukatiefblad 17)

A.J. Krijgsman, Brinkers Margarinefabrieken Zoetermeer in: Gebundeld Verleden, Zoetermeer 1989, blz. 95-102

F.Z. Ort, Zomaar een dak...: Hervormde kerkbouw tussen 1945 en 1995, Zoetermeer 1994

R. Steensma, R. van Swigchem (red.), Honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw, Kampen 1986

M. Stokroos, Bouwglas in Nederland: het gebruik van glas in de bouwnijverheid tot 1940, Amsterdam 1994

C.A. van Swigchem, T. Brouwer, W. van Os, Een huis voor het woord: het protestantse kerkinterieur in Nederland tot 1900, Den Haag/Zeist 1984

J. Tideman, bew. door H.C. Rogge, De Remonstrantsche broederschap; Biografische naamlijst (...), Amsterdam 1905

J.J. Woldendorp, Flitsen uit de kerkelijke geschiedenis van Zoetermeer-Zegwaart na de reformatie in: Leids Jaarboekje 1956 blz. 87-111

Archief van de Remonstrantse Broederschap, 1619-1982, inv.nrs 150, 159, 160, 168, 169, 711, 723, 724, 891 en 894 (Rijksarchief Utrecht)

Archief van de remonstrantse gemeente Zoetermeer-Zegwaart, (1613) 1640-1854 (Algemeen Rijksarchief, Den Haag)

Archief van de Vereniging van vrijzinnige hervormden te Zoetermeer, 1914-1994 (VVH, Zoetermeer)

Archief van de gemeente Zoetermeer 1940-1961: bouwvergunningen 1940 (Gemeentearchief Zoetermeer)

Notariële Archieven Zoetermeer: akte notaris J.A. van den Broek 20-3-1867 (Gemeentearchief Zoetermeer)

Interview met mw. C. Swagers-van Duijvenbode, Pijnacker 1994